

Hiiumaa laidude maastikukaitseala kaitsekorralduskava 2011–2019

KESKKONNAAMET

Kaitsekorralduskava juhtmõte:

Meie loodus- ja kultuuriloos on laidudel eriline koht. Just siin on ühtseks tervikuks põimunud looduslikud protsessid ja inimese pikaajaline tegevus. Kaitsekorralduslikud tegevused aitavad kaasa maastike avatuse, mosaiiksuse ja mitmekesisuse säilimisele, mille lahutamatuks osaks on kultuuriloolist väärtust omavad hooned koos kunagise maakasutuse muustriga.

Esikaanel Tiit Leito postkaart Hiiumaa laidude kaitsealast.

SISUKORD

Sissejuhatus	4
1. Hiiumaa laidude maastikukaitseala üldiseloomustus	5
1.1. Seaduslik alus	5
1.2. Lühiülevaade	5
1.2.1. Asukoht ja geograafiline asend	5
1.2.2. Piirid ja tzoneering	5
1.2.3. Kaitse-eesmärgid	6
1.2.4. Maakasutus	7
1.2.5. Huvirühmad	7
1.2.6. Seired	8
2. Kaitseala väärtused, mõjutegurid, kaitsemeetmed	11
2.1. Üldised väärtused ja neid mõjutavad tegurid	11
2.2. Elupaigatüübid ja nende kaitsemeetmed	16
2.3. Liigid ja nende kaitsemeetmed	23
2.3.1. Seened	23
2.3.2. Samblikud	24
2.3.3. Taimed	24
2.3.3.1. Samblad	24
2.3.3.2. Soontaimed	25
2.3.4. Loomastik	27
2.3.4.1. Putukad	27
2.3.4.2. Limused	27
2.3.4.3. Kalastik	28
2.3.4.4. Kahepaiksed ja roomajad	28
2.3.4.5. Linnud	29
2.3.4.6. Imetajad	31
2.4. Kaitseala ehitiste väärtused, funktsioonid ja kaitsemeetmed	33
2.5. Külastuse korraldus	35
3. Tegevuskava ja eelarve 2011-2019	37
4. Kaitsekorralduse tulemuslikkuse hindamine	50
Lisad	53

Sissejuhatus

Hiiumaa laidudeks on juba sajandeid kutsutud laidude ahelikku, mis Hiiumaa kagunukast Muhumaa külje alla ulatub ning siis kaarega Matsalu laidude ja Puise neeme poole pöörab. Neil maakildudel on inimesed toimetanud ja elanud aastasadu ning kuigi siin enam püsielanikke pole, on eelnevate põlvkondade tegevusjäljed nähtavad ja leidub inimesi, kes esivanemate pärandit hooldavad ja taastavad.

Käesolev kaitsekorralduskava (*edaspidi* kava) on 2009. a Tiit Leito poolt koostatud ja 21.01.2010 Keskkonnaameti peadirektori käskkirjaga nr 1-4.2/19 kinnitatud kava aastateks 2010–2019 täiendatud ja uutele vorminõuetele kohandatud variant. Kaitsekorralduskava hõlmab ajavahemikku 2011-2019 ning jaguneb 4 peatükki: üldisloomustus; kaitseala väärtused, mõjutegurid ja kaitsemeetmed; tegevuskava ja eelarve ning kaitsekorralduse tulemuslikkuse hindamine. Kavas puudub pikem ala üldisloomustus, kuna seda on väga põhjalikult kajastatud kinnitamata jäänud kaitsekorralduskavas aastateks 2003-2012, mis on käsikirjaliselt Keskkonnaametis olemas.

Kava on avalikkusele tutvustatud kaasamiskoosolekul 25.02.2010 ja 19.03.2010.

Kaitsekorralduse juriidiliseks aluseks on 1998. aastal kinnitatud Hiiumaa laidude maastikukaitseala kaitse-eeskiri. Kaitseala omab ka rahvusvahelist tuntust ja kuulub 1997. aastast rahvusvahelise tähtsusega märgalade (nn Ramsari alade) hulka (ala nimeks on Hiiumaa laiud koos Käina lahega). Eesti astumise järel Euroopa Liitu on kaitseala osa Natura 2000 võrgustikku kuuluvast suuremast alast – Väinamere linnu- ja loodusalast.

Kava kaasajastamist koordineeris Keskkonnaameti Hiiu-Lääne-Saare regiooni kaitse planeerimise spetsialist Andres Miller.

1. Hiiumaa laidude maastikukaitseala üldiseloostus

Kaitseala põhjalik iseloostus on toodud esimeses, 2002. a koostatud, kuid kinnitamata jäänud Hiiumaa laidude maastikukaitseala kaitsekorralduskavas aastateks 2003-2012. Käesolevas kavas esitatakse üldiseloostus lühikokkuvõttena.

1.1. Seaduslik alus

Kaitseala on moodustatud Hiiumaa Rajooni TSN Täitevkomitee 28. mai 1958. a otsusega nr 34 „Looduskaitse korraldamisest Hiiumaa rajoonis“ looduskaitse alla võetud looduskaitsetähtsusega ala Hanikatsi laid, Vareslaid, Kõrglaid ja Kõverlaid baasil. Kaitseala reorganiseeriti Eesti NSV Ministrite Nõukogu 26. oktoobri 1971. a määrusega nr 493 „Uute riiklike kaitsealade moodustamise ja riikliku maastikulise kaitseala „Aegviidu-Nelijärve“ ümbernimetamise kohta“ (ENSV Teataja 1971, 44, 465) Hiiumaa laidude riiklikuks maastikukaitsealaks ning Vabariigi Valitsuse 27.10.1998. a määrusega nr 243 „Hiiumaa laidude maastikukaitseala kaitse-eeskirja ja välispiiri kirjelduse kinnitamine“ (RT I 1998, 97, 1531) Hiiumaa laidude maastikukaitsealaks. Tulenevalt Vabariigi Valitsuse 5. augusti 2004. a korralduse nr 615-k „Euroopa Komisjonile esitatav Natura 2000 võrgustiku alade nimekiri“ lisa 1 punkti 1 alapunktist 66 kuulub kaitseala Väinamere linnuala ja punkti 2 alapunktist 517 Väinamere loodusala koosseisu, kus tegevuse kavandamisel tuleb hinnata selle mõju loodus- ja linnuala kaitse-eesmärkidele, arvestades Natura 2000 võrgustiku alade suhtes kehtivaid erisusi. „Rahvusvahelise tähtsusega märgalade, eriti veelindude elupaikade konventsiooni“ artikli 2 lõike 1 kohaselt on kaitseala rahvusvahelise tähtsusega märgala (Ramsari ala).

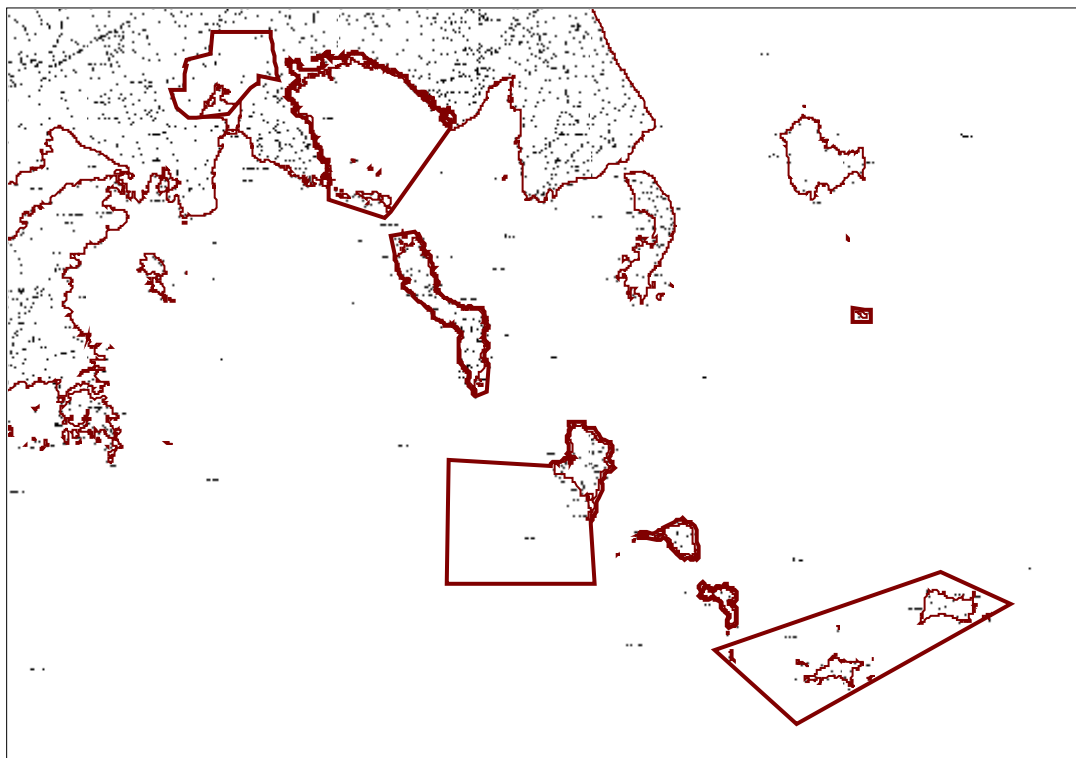
1.2. Lühülevaade

1.2.1. Asukoht ja geograafiline asend

Hiiumaa laidude maastikukaitseala, mille pindala on 2 663 ha, paikneb Lääne-Eestis Hiiumaa kaguosas. Kaitseala koosseisu kuulub rida suuremaid ja väiksemaid saarekesi Väinameres, mereala Hanikatsi laiust lääne poole, Soonlepa laht ja Salinõmme soolak. Ala paikneb Hiiu maakonna Pühalepa valla territooriumil. Kaitseala geograafilised koordinaadid on 58°48' põhjalaiust ja 23°02' idapikkust.

1.2.2. Piirid ja tsoneering

Kaitseala jaguneb vastavalt kaitsekorra ja majandustegevuse eripärale seitsmeks sihtkaitse- ja üheks piiranguvööndiks. Kogupindalast moodustavad vööndid praegu vastavalt 79% ja 21%. Kaitseala on merel piiritletud geograafiliste koordinaatidega ja neid ühendavate geodeetiliste joontega (Agariku ja Laidelahe sihtkaitsevöönd) ning saartel alaga, mis hõlmab maismaad ja 50 meetri laiust mereala ümber saare. Soonlepa lahe piiranguvöönd on piiritletud tavalise veepiiri ning geograafiliste koordinaatidega ja neid ühendavate geodeetiliste joontega. Salinõmme soolaku sihtkaitsevöönd on piiritletud maantee, looduslike piiride, veealal nende mõtteliste sirgjooneliste pikendustega, ning maavalduste vaheliste piiridega (vt joonis 1).

Joonis 1. Kaitseala välispiir (rasvase joonega) (M 1 : 150 000).

1.2.3. Kaitse-eesmärgid

Kaitseala eesmärk on Väinamere laidudele ning Hiiumaa kagurannikule iseloomulike koosluste ja maastike, sh arhitektuuriliste objektide, ning oluliste lindude rändepeatus- ning pesitsuspaikade; kaitsealuste taime ja loomaliikide elupaikade ning haruldaste koosluste kaitse, EÜ nõukogu direktiivi 79/409/EMÜ loodusliku linnustiku kaitse kohta I ja II lisas nimetatud linnuliikide ja I lisast puuduvate rändlinnuliikide ning nõukogu direktiivi 92/43/EMÜ looduslike elupaikade ning loodusliku taimestiku ja loomastiku kaitse kohta I lisas nimetatud elupaigatüüpide ja II lisas nimetatud liikide elupaikade kaitse. Direktiivi 79/409/EMÜ I lisas nimetatud linnuliigid on merikotkas (*Haliaeetus albicilla*), mis on ühtlasi I kaitsekategooria liik, naaskelnokk (*Recurvirostra avosetta*) ja laululuik (*Cygnus cygnus*), mis on II kaitsekategooria liigid, sookurg (*Grus grus*), valgepõsk-lagle (*Branta leucopsis*), rukkirääk (*Crex crex*), randtiir (*Sterna paradisaea*), jõgitiir (*Sterna hirundo*), väiketiir (*Sterna albifrons*), vööt-põõsalind (*Sylvia nisoria*) ja punaselg-õgija (*Lanius collurio*), mis on III kaitsekategooria liigid. Direktiivi 79/409/EMÜ II lisas nimetatud olulisemad linnuliigid on merivart (*Aythya marila*) ja sõtkas (*Bucephala clangua*). Direktiivi 92/43/EMÜ I lisas nimetatud elupaigatüübid on: veealused liivamadalad (1110 – sulgudes on siin ja edaspidi kaitstava elupaigatüübi koodinumber vastavalt loodusdirektiivi lisale I, kusjuures tärniga on tähistatud esmatähtsad elupaigad), liivased ja mudased pagurannad (1140), rannikulõukad (1150*), laiad madalad lähed (1160), karid (1170), esmased rannavallid (1210), püsitaimestuga kivirannad (1220), soolakulised muda- ja liivarannad (1310), väikesaared ning laiud (1620), rannaniidud (1630*), püsitaimestuga liivarannad (1640), kadastikud (5130), kuivad niidud lubjarikkal mullal (*olulised orhideede kasvualad – 6210), lood (6280*), sinihelmikakooslused (6410), puisniidud (6530*), liigirikkad madalsood (7230), vanad looduspõõsad (9010*), vanad laialehised metsad (9020*), puiskarjamaad (9070) ning soostuvad ja soo-lehtmetsad (9080*).

Direktiivi 92/43/EMÜ II lisas nimetatud liikideks on soohilakas (*Liparis loeselii*) ja viigerhüljes (*Phoca hispida botnica*), mis on ühtlasi II kategooria kaitsealused liigid, ning hallhüljes (*Halichoerus grypus*), mis on ühtlasi III kategooria kaitsealune liik. Direktiivi 92/43/EMÜ II lisast puuduv kaitsealal kaitstav I kaitsekategooria liik on kõre (*Bufo calamita*), II kaitsekategooria liigid on lepa-kärbseseen (*Amanita friabilis*), kivirullija (*Arenaria interpres*), kollane kivipuravik (*Boletus suspectus*), randtarn (*Carex extensa*), madal kadakkaer (*Cerastium pumilum*), põhja-nahkhiir (*Eptesicus nilssoni*), läikiv kurereha (*Geranium lucidum*), hall-soolmalts (*Halimione pedunculata*), harilik muguljuur (*Herminium monorchis*), värviline lehtervahelik (*Leucopaxillus compactus*), veelendlane (*Myotis daubentoni*), kärbesõis (*Orphys insectifera*), jumalakäpp (*Orchis mascula*), suurkõrv (*Plecotus auritus*), rand-kirburohi (*Polygonum oxyspermum*), Corda porella (*Porella cordaeana*), sale katiksammal (*Pterogonium gracile*) ja rand-soodahein (*Suaeda maritima*) ning esinduslikumalt kaitsealal esindatud III kaitsekategooria liigid on longus rippammal (*Antitrichia curtipendula*), kare jürilill (*Cardamine hirsuta*), liivatüll (*Charadrius hiaticula*), kahkjaspunane sõrmkäpp (*Dactylorhiza incarnata*), müürkevadik (*Draba muralis*), soo-neiuvaip (*Epipactis palustris*), harilik käoraamat (*Gymnadenia conopsea*), suur käöpõll (*Listera ovata*), mets-õunapuu (*Malus sylvestris*), harilik pors (*Myrica gale*), nastik (*Natrix natrix*), pruunikas pesajuur (*Neottia nidus-avis*), hall käpp (*Orchis militaris*), kahelehine käoheel (*Platanthera bifolia*), rohekas käoheel (*Platanthera chlorantha*), tui-tähtpea (*Scabiosa columbaria*), ristpart (*Tadorna tadorna*), punajalg-tilder (*Tringa totanus*).

Globaalselt oluline on Hiiumaa laidude maastikukaitseala järgmistele rändlinnuliikidele: valgepõsk-lagle (*Branta leucopsis*), mis on direktiivi 79/409/EMÜ I lisa liik ja ühtlasi III kaitsekategooria liik, ning merivart (*Aythya marila*), mis on direktiivi 79/409/EMÜ II lisa liik; ning üle-euroopaliselt oluline järgmistele rändlinnuliikidele: laululuik (*Cygnus cygnus*), mis on direktiivi 79/409/EMÜ I lisa liik ja ühtlasi II kaitsekategooria liik, ja sõtkas (*Bucephala clangua*), mis on direktiivi 79/409/EMÜ II lisa liik.

Oodatavad tulemusi kaitse-eesmärkide täitmisel, nende saavutamist mõjutavaid tegureid ning vajalikke meetmeid on käsitletud peatükis 2. Kaitseala väärtused, ohutegurid, kaitsemeetmed.

1.2.4. Maakasutus

Kaitsealale ei jää ühtegi püsielanikuga elamut ega haritavaid põllumaid. Eramaad moodustavad kaitseala maismaa territooriumist 298,9 ha ehk 52%. Lisaks on 7,6 ha riigi ja eraomaniku kaasomandis olevat maad. Riigimaad on 68,2 ha ja reformimata maad on 202,3 ha.

1.2.5. Huvirühmad

Kaitseala igapäevatoos ja tulevikuplaanide väljatöötamisel tuleb teha koostööd erinevate huvigruppidega. Järgnevalt on välja toodud olulisemad huvirühmad ja nende eesmärgid.

- **Maaomanikud ja -rentnikud.** Soovivad maad omada, kuna see on nende sünni- ja kodupaik või päritud esivanematelt, sooritada ostu-müügitehinguid, kasutada puhkuseks või puhkekohtade väljääürimiseks, kasutada maad põllumajandustegevuseks, sh maahoolduseks (karjatamine, niitmine, võsa- ja pillirootõrje, koosluste ja vaadete taastamine) ja elurikkuse säilimiseks. Osa neist

pooldab liikumispiiranguid, sest nii on nende maa rohkem kaitstud inimeste kontrollimatu liikumise eest.

- **Loodushuvilised.** Naudivad maastike mitmekesisust, looduslikkust, hooldatud niite. On huvitatud liikumispiirangute viimisest miinimumini.
- **Loodusteadlased.** On huvitatud looduslikus ja poollooduslikus seisundis olevate maastike säilitamisest ja teaduslike uuringute teostamisest.
- **Turistid, juhukülastajad.** On huvitatud infrastruktuuride väljaehitamisest, aktiivse puhkuse erinevatest võimalustest, liikumispiirangute viimisest miinimumini.
- **Kalastajad.** Nii kutselised kui harrastuskalastajad ei soovi piirangute rakendamist. Soovivad kalavarude taastumist ja kalastiku mitmekesisuse suurenemist.
- **Kohalik omavalitsus.** Soovib kaitseala atraktiivsuse kasvu, tulubaasi suurendamist, tööhõive kasvu.
- **Jahimehed.** Soovivad minimaalseid piiranguid. Huvitatud veelinnujahist, aga ka ulukite (rebane, kährik, nugis, metssiga) jahist.
- **Lambaomanikud.** Soovivad lambakasvatusest majanduslikku kasu ja võimalikult väikeseid piiranguid oma tegevusele.
- **Keskkonnaamet (KA).** Soovib säilitada kaitseväärtusi läbi poollooduslike koosluste hooldamise ning muude elupaigatüüpide looduslikule arengule jätmise, rakendada liikide ja koosluste kaitseks vajalikke piiranguid, sh liikumis-, kalastus ja jahinduspiiranguid.
- **Riigimetsa Majandamise Keskus (RMK).** Riigi maade ja ehitiste haldaja, kaitsealal külastuse korraldaja, riigimaadel pärandkoosluste taastaja.

1.2.6. Seired

Kaitsealal ja selle naabruses viiakse riikliku rannikumere seire raames ellu kalastiku seiret ning eluslooduse mitmekesisuse ja maastike seire raames maastike, haruldaste taimeliikide, haruldaste ja ohustatud taimeliikide ning hüljeste seiret. Alates 2008. aastast on riiklikus meresaarte haudelinnustiku seires ka Hiiumaa laidude maastikukaitseala (*edaspidi* MKA) 9 väiksemat kontrollsaart ja 7 suuremat laidu koos nende juurde kuuluvate väikeste rahude ja karedega.

Lisaks riiklikule seirele, toimub kaitsealal ka kohalik seire. Kõige pikemalt on toimunud Hanikatsi salumetsa haudelinnustiku seire, 1974. aastast alates igal aastal. Aastani 2004 teostas seiret Tiit Leito ja alates aastast 2005 Monika Laurits-Arro. Tegu on igal aastal toimunud seirega, mille tulemuseks on pikk aegrida. See võimaldab jälgida haudelinnustiku seisundit ja selle muutusi Hanikatsi salumetsas, seda eraldi režiimiga sihtkaitsevööndis ja muust maismaast eraldatud väikesaare tingimustes. Viimasest aspektist on andmed kokku võetud 2006. a avaldatud artiklis (Leito, Truu, Roosalu, Sepp, Põder, 2006). Alates 2005. aastast on salumetsa servas taastatud puisniitu, mille mõju peaks samuti avalduma seire tulemustes.

2005. a alates on toimunud taastatava puisniidu taimestiku seire kokku 5 alal. Jälgitud on seireruutudel toimuvaid muutusi ja antud soovitusel edasisele puisniidu taastamisele

(Roosaluste, 2010). Tegemist on Eestis ainulaadse puisniidu taastamise tulemuslikkuse seirega, mis algas vahetult enne taastamistöde algust.

Salinõmme soolaku haudelinnustikku loendati 2002. a. Järgmine loendus tuleks teha sõltuvalt soolaku hooldamise taastamisest, et teada saada, kas toimub väärtuste suurenemine kaitsealuste linnuliikide osas.

Soonlepa lahe linnuloendused on toimunud rändeperioodil kevadel ja sügisel aastail 2006-2009 (loendaja Rita Miller, alates sügisest 2009 Riina Lillemäe). Andmed on vajalikud kaitsealal oluliste läbirändajate (sõtkas, laulu- ja väikeluik ning tuttvart) seisundi jälgimiseks. Edaspidi toimuvad loendused 5 aasta tagant 2 aastat järjest.

Paralleelselt riikliku seirega Salinõmme soolakul on toimunud maastikuprofiilide kordusvaatlused Saarnakil, Hanikatsil ja Kõverlaiul aastal 2006. Esimene kirjeldus tehti 1980-ndail. Töö peamiseks eesmärgiks on välja selgitada siinsetes maastikes toimuvate muutuste üldtendentsid, kuid kahtlemata on töö suur väärtus ka hetkeseisundi fikseerimisel. Võimalusel peaks tegema kordusvaatlused hiljemalt perioodil 2015-2019.

Ülevaate riiklikust ja kohalikust seirest kaitsealal annab alljärgnev tabel 1 (I ja II kaitsekategooria liikide täpne info on salastatud ning seetõttu tabelis märgitud XXX-ga).

Tabel 1. Riiklik ja kohalik seire Hiumaa laidude maastikukaitsealal.

Riiklik seire				
Alam-programm	Seire allprogramm	Seire objekt (projekt)	Seirejaamad (alad, punktid)	Aeg (seire algusaasta / viimati toimunud seire aasta, seiresamm)
Rannikumere seire	Rannikumere kalastiku seire	Siirde- ja rannikumere kalaliigid (merisiig, ahven, angerjas, koha, haug, särg, säinas jt.)	Saarnaki läänerannik (6 punkti meres)	1994. a algas kalastiku seire. Riiklik seire katkes 1996 (TÜ EMI tegi ikka edasi), uuesti 2003. Seiresamm 1 a.
Eluslooduse mitmekesisuse ja maastike seire	Maastike seire	Rannikumaastike seire	Salinõmme maastikuprofiil, Salinõmme soolakul	Esimene kirjeldus 1980-ndatel (võeti kokku 1987, järgmine 2006. a. Selle järgi hiljemalt 15-20 a pärast teha uus kirjeldus.
	Haruldaste taimeliikide seire	Haruldaste taimeliikide seire		Algus 1994. Seiresamm vastavalt vajadusele 1-7 a
		XXX	XXX	Ruuduseire 1995-96, 98, 2002; seisundiseire 2008
		XXX	XXX	Seisundiseire 2004, 2010
		XXX	XXX	Ruuduseire 1994-1996, 2000, 2004, seisundiseire 2010
		XXX	XXX	Ruuduseire 1994-1996, 2004, seisundiseire 2010
		Dactylorhiza baltica	Salinõmme soolak	Seisundiseire 1999, 2006

Alam-programm	Seire allprogramm	Seire objekt (projekt)	Seirejaamad (alad, punktid)	Aeg (seire algusaasta / viimati toimunud seire aasta, seiresamm)
	Haruldaste ja ohustatud taimekoosluste seire	Haruldaste ja ohustatud taimekoosluste seire		Algus 1994. Seiresamm 3-10 aastat.
		Rannaniitude taimekoosluste seire	Hanikatsi rannaniit(1630)	2005
			Saarnaki rannaniit (1630)	2005
			Salinõmme soolak (1310)	2005
	Imetajate seire	Hülged	Hiiumaa laidude MKA-l 3 ala	1994. aastast riiklik seire, andmeid juba 1991. aastast. Seiresamm 1 a.
	Linnustiku seire	Haudelindude seire	9 kontrollsaart (Valgekare, Väike-Pihlakare, Suur-Pihlakare, Sitakare, Auklaid, Hanerahu, Ankrurahu, Aherahu, Langekare)	Algus 1975. Riiklikuks seireks 2008. a. Seiresamm 1 a.
			Hiiumaa laidude MKA laiud (Kõverlaid (koos Hülgerahuga), Ahelaid, Kõrgelaid, Vareslaid, Hanikatsi, Saarnaki, Hoburahu, Öakse ja Auklaid)	Algus 1992. Riiklikuks seireks 2008. a. Seiresamm 7 a. Igal aastal loendus ühel suuremal laiul: Kõverlaid (1992, 2003), Ahelaid (1996, 2004), Kõrgelaid (1997, 2005), Vareslaid (1998, 2006) , Hanikatsi (1999, 2007), Saarnaki, (2000, 2008), Hoburahu, Öakse ja Auklaid (2001, 2009), Kõverlaid (2010)
		Hanede, luikede ja sookurgede rändekogumite seire	Salinõmme soolak (sookure ja hanede ränne)	1990. aastast andmed, riiklik seire 1994. aastast. Seiresamm 3 a.
			Soonlepa lahel (luiged)	Riikliku seirena viimati 2010. Seiresamm 3 a.
		XXX	XXX	Aastast 1994. Viimati 2009. Seire toimub vastavalt võimalustele.
Kohalik seire				
		Haudelinnustik	Hanikatsi salumets	Alates 1974. Viimati 2010. Seiresamm 1 a.
		Puisniidu taastamise tulemuslikkus	Hanikatsi puisniit	Alates 2005, seiresamm 1 - 5 a.
		Haudelinnustik	Salinõmme soolak	2002. Järgmine loendus sõltuvalt soolaku taastamistöödest.
		Rändel peatuvad linnud	Soonlepa laht	2006-2009 igal aastal, alates 2009. a seiresamm 3 a.

2. Kaitseala väärtused, mõjutegurid, kaitsemeetmed

Käesoleva kava eeltööna teostati kaitsealal loodusdirektiivi elupaigatüüpide inventuur ja täpsustati viimastel aastatel lisandunud andmete põhjal teisi kaitseväärtusi.

2.1. Üldised väärtused ja neid mõjutavad tegurid

Kaitseala väärtuste hindamisel lähtuti muuhulgas sellest, et tegemist on osaga rahvusvahelise tähtsusega märgalast (Ramsari ala) – Hiiumaa laiud ja Käina laht. Ala kuulub Lääne-Eesti Saarestiku Biosfäärikaitseala koosseisu.

- **Bioloogiline mitmekesisus**

- maastikuline mitmekesisus (looduslikud ja poollooduslikud alad), rannavallid, looniidud, kadastikud, rannaniidud, salumetsad, väikesaared
- elupaikade mitmekesisus, mis tuleneb otseselt maastikulisest mitmekesisusest
- rannikumere kooslused ja elupaigad (põhjataimestik ja –loomastik, vetikad, kalad, linnud)
- liigiline mitmekesisus

- **Algupärasus**

- mere ökosüsteemid
- saarte pinnakate, geoloogia
- väikesaared, rannakooslused

- **Haruldus**

- mitmed taimekooslused ja taimeliigid
- Hanikatsi taimestiku liigirikkus
- viiger- ja hallhülge segalesila
- tuulehaugi põhjapoolsem kudemisala Läänemeres
- Hanikatsi laialehine salumets
- Salinõmme soolak
- Pärnamäe ränk Saarnakil

- **Tüüpilisus**

- avatud loo- ja rannaniitude ning kadastikega maastik
- madalad merelahed

- väikesaarte esinemine
- erinevas arenguastmes koosluste esinemine
- **Esteetiline ja kultuuriline väärtus**
 - vaheldusrikkad maastikud
 - pinnavormide mitmekesisus
 - pärandkultuurmaastikud
 - taluarhitektuur
 - kaitsealal on ka suur loodushariduslik, teaduslik ja puhkemajanduslik tähtsus

Kaitseala kaitseväärtustele **soodsalt mõjuvaks teguriks** on poollooduslike koosluste hooldamiseks ja taastamiseks makstavad toetused. Toetuste süsteemi **nõrkuseks on** erisuste puudumine meretaguste inimasustuseta laidude hooldamiseks, st süsteem ei arvesta laidude hooldamisel täiendavate **mereveoga seotud kuludega**. Võrreldes maismaavedudega on mereveol sama vahemaa läbimisel keskmiselt 3–8 korda suurem aja- ja kütusekulu, lisaks veesõiduki soetamise, sadamas hoidmise (kairant), kohustusliku päästevarustuse ja hooldamise kulud. Laiuhooldaja on suurel maal asuva pärandkoosluse hooldajaga võrreldes väga ebavõrdses olukorras. Lisaks ilmastikuolud, mis merel tunduvalt suuremat rolli mängivad, kui maismaal.

Poolloodusliku koosluse hooldamise toetuse saamise nõuete, toetuse taotlemise ja taotluse menetlemise täpsema korraga aastateks 2007–2013 saab tutvuda internetis: <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=13285167>; ning taastamise korraga: <http://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=13299565>. Olulisem info on kokkuvõtvalt toodud ka kaitsekorralduskava lisa 3.

Kaitseala väärtuste säilitamisel on soodustavaks asjaoluks väljaehitatud väike sadamakoht, paadid, parv, paadikuur, linnuvaatlustorn, külalistetuba ja ekspositsiooniruum Salinõmmes, välibaasid Saarnakil ja Hanikatsil, maaomanike suurenev huvi pärandkoosluste hooldamise ja taastamise vastu, väljakujunenud talguliste seltskonnad ning mõningase niitmistehnika olemasolu.

Väärtuste kaupa on mõjutegurid toodud tabelis 2, kuid kaitseala kui terviku jaoks on ohutegurid olulisuse ja toimimise tõenäosuse järjekorras järgmised:

- poollooduslike alade kinnikasvamine
- häirimisfaktor väikesaartel lindude pesitsusperioodil
- häirimisfaktor hülgelesilais
- ülemäärane külastuskoormus
- kalade ülepüük
- tulekahjud
- ebaseaduslik ehitustegevus
- mere- ja rannikureostus
- ebaseaduslikud raied

Tabel 2. Oodatavad tulemused väärtuste kaitsmisel ning väärtusi mõjutavad tegurid.

Väärtus	Oodatav tulemus		Väärtusi mõjutavad tegurid
	kaugem (30 a pärast)	lähem (10 a pärast)	ohud
Veealused liivamadalad (1110), 1190 ha	elupaigatüüp on säilinud senises ulatuses ja on heas seisus	elupaigatüüp on säilinud senises ulatuses ja on heas seisus	looduslikud protsessid, eutrofeerumine, merereostus
Liivased ja mudased paguveealad (1140), 170 ha			
Rannikulõukad (*1150), 20 ha			
Laiad madalad lähed (1160), 400 ha			
Karid (1170), 240 ha			
Esmased rannavallid (1210), 15 ha			
Esmased rannavallid / püsitaimestikuga kivirannad (1210/1220), 8 ha			
Esmased rannavallid / püsitaimestikuga liivarannad (1210/1640), 5 ha			
Püsitaimestikuga kivirannad (1220), 8 ha			
Soolakulised muda- ja liivarannad (1310), 20 ha	elupaigatüübile vastav ala (vähemalt 10 ha) on säilinud	elupaigatüübile vastava ala vähenemine on oluliselt pidurdunud	looduslikud protsessid, nt maakerge, kinnikasvamine
Väikesaared ja laiud, pindalaga kuni 10 ha (1620), 7 ha	elupaigatüüp on säilinud ja heas seisus	elupaigatüüp on säilinud ja heas seisus	looduslikud protsessid, rohke külastamine, kontrollimatu telkimine ja lõkketegemine
Rannaniidud (*1630), 160 ha	elupaigatüüp on säilinud senises ulatuses ja tervikuna hooldatud, sellest 150 ha on esinduslikkusega A	elupaigatüüp on säilinud senises ulatuses, sellest 100 ha on esinduslikkusega B	kinnikasvamine
Püsitaimestikuga liivarannad (1640), 2 ha	elupaigatüüp on säilinud senises ulatuses ja tervikuna hooldatud, esinduslikkus A	elupaigatüüp on säilinud senises ulatuses, esinduslikkus B	
Kadastikud (5130), 100 ha	elupaigatüüp on säilinud ja heas seisus, 60 ha esinduslikkusega B	elupaigatüüp on säilinud, 50 ha esinduslikkusega C	metsastumine (männi pealekasv), kinnikasvamine
Kuivad niidud lubjarikkal mullal (sürjaniidud) (*6210), 30 ha	elupaigatüüp on säilinud senises ulatuses ja tervikuna hooldatud,	elupaigatüüp on säilinud senises ulatuses,	kinnikasvamine
Lood (*6280), 2 ha	esinduslikkus A	esinduslikkus B	

Väärtus	Oodatav tulemus		Väärtusi mõjutavad tegurid
	kaugem (30 a pärast)	lähem (10 a pärast)	ohud
Sinihelmikakooslused (6410), 10 ha	elupaigatüüp on säilinud senises ulatuses ja tervikuna hooldatud, esinduslikkus B	elupaigatüüp on säilinud senises ulatuses, esinduslikkus C	kinnikasvamine
Puisniidud (*6530), 3 ha	elupaigatüüp on säilinud ja hooldatud 5 ha, esinduslikkus A	elupaigatüüp on säilinud 3 ha, esinduslikkus B	
Allikad ja allikasood (7160), 0,05 ha	elupaigatüüp on säilinud senises ulatuses, esinduslikkus A	elupaigatüüp on säilinud senises ulatuses, esinduslikkus B	
Liigirikkad madalsood (7230), 7 ha	elupaigatüüp on säilinud senises ulatuses ja on heas seisus, esinduslikkus B	elupaigatüüp on säilinud senises ulatuses, esinduslikkus C	raied
Vanad laialehised metsad (*9020), 20 ha	elupaigatüüp on säilinud senises ulatuses ja on heas seisus, esinduslikkus A	elupaigatüüp on säilinud senises ulatuses ja on heas seisus, esinduslikkus B	raied, laialehiste puuliikide osatähtsuse vähenemine
Puiskarjamaad (9070), 8 ha	elupaigatüüp on säilinud ja hooldatud (10 ha), esinduslikkus B	elupaigatüüp on säilinud senises ulatuses, esinduslikkus C	kinnikasvamine
Soostuvad ja soolehtmetsad (*9080), 30 ha	elupaigatüüp on säilinud senises ulatuses, esinduslikkus B	elupaigatüüp on säilinud senises ulatuses, esinduslikkus C	ebaseaduslik kuivendamine, raied
Kollane kivipuravik, 1 leiukoht	liikide elupaigad on säilinud ja liigid seal olemas	liikide elupaigad on säilinud ja liigid seal olemas	tammede vananemine ja kadumine liigi elupaigas
Lepa-kärbseseen, 1 leiukoht		liikide elupaigad on säilinud ja liigid seal olemas	puiskarjamaade taastamisel
Värviline lehtervahelik, 4 leiukohta		liikide elupaigad on säilinud ja liigid seal olemas	puistu ülemäärane hõrendamine
Seened		liikide elupaigad on säilinud ja liigid seal olemas	info puudusel puudulik kaitsekorraldus
Corda porella, 1 leiukoht	liigi seisund sama või paranenud	liik on alal olemas	kasvukoha kinnikasvamine või roostumine
Sale katiksammal, 1 leiukoht		liik on alal olemas	kividel kasvava samblavaiba kahjustamine nii inimeste kui ka loomade poolt
Longus rippisammal, 2 leiukohta		liik on alal olemas	info puudusel puudulik kaitsekorraldus
Samblad		liik on alal olemas	info puudusel puudulik kaitsekorraldus

Väärtus	Oodatav tulemus		Väärtusi mõjutavad tegurid
	kaugem (30 a pärast)	lähem (10 a pärast)	ohud
Soohiilakas	liigi elupaik on säilinud ja liigi arvukus püsiv või suurenenud	liigi olemasolu või seisund on täpsustunud, elupaiga soodne seisund taastatud	kasvuala roostumine, kariloomade poolt söömine, metssigade kõrge arvukuse tõttu elupaiga ja isendite kahjustamine
Randtarn, hall-soolmalts, rand-soodahein	elupaik on soodsas seisundis, arvukuse	liigi elupaigas on hooldus taastatud, liigi seire jätkub	soolaku kinnikasvamine ja roostumine, hoolduse puudumine
Madal kadakkaer	püsimine või suurenemine	liigi olemasolu või seisund on täpsustunud, kuivad kadastikud taastatud	kadastiku tihenemine
Rand-kirburohi	liik alal (Kõrgelaiul ja Hanerahul) olemas	liik on alal (Kõrgelaiul) olemas	ranniku roostumine, mattumine mereheidise alla
Kärbesõis	elupaigad soodsas seisundis, arvukuse	kasvukohal mänd ja võsa tõrjutud, liigi seisund täpsustatud	kasvukohtade metsastumine
Täpiline sõrmkäpp	püsimine või suurenemine	liigi seisund täpsustatud, liigi kasvualal hooldus toimub	liigi kasvualal niitmise katkemine, info puudumine võimalikest seni leidmata kasvukohtadest
Kõre	populatsioon taastatud, elupaigad soodsas seisundis	loomi taasasustatud, elupaigad taastatud, elupaigad hooldatud	senise taasasustamise madal edukus, kadastike tihenemine, kudeveekogu ja rannaniidu roostumine
Naaskelnokk			inimeste ebaseaduslik liikumine väikesaartel, röövlus
Kivirullija	liigi arvukus sama või tõusnud	liigile on tagatud turvalised pesitsusalad	inimeste ebaseaduslik liikumine väikesaartel
Jõgitiir ja randtiir			röövlus
Merikotkas (1 paar)	liigi arvukus on säilinud	liigile on tagatud turvaline pesitsusala	inimeste ebaseaduslik liikumine liigi pesitsusala
Põhja-nahkhiir, veelendlane ja suurkõrv	nahkhiirte elupaik on säilinud	olemas täpsem ülevaade liikidest kaitsealal ja nende poolt kasutatavatest elupaikadest, talvitumistingimused paranenud	info puudusel puudulik kaitsekorraldus, talvitumispaiakade puudumine laidudel
Viigerhüljes ja hallhüljes	hüljeste seisund on paranenud	liigile on tagatud turvalised toitumisalad ja lesilad	häärimine inimeste poolt, kalavarude halb seis, hukkumine kalavõrkudes

2.2. Elupaigatüübid ja nende kaitsemeetmed

Maastike ja koosluste väärtuste hindamisel on kasutusel **elupaigatüübi** mõiste, mis tuleneb loodusdirektiivist. Direktiiviga on määratud elupaigatüübid, mis vajavad kaitset. Oluliselt kahanenud levilaga elupaigatüübid on esile tõstetud esmatähtsatena. Taoline koosluste jaotamine lihtsustab kaitsekorralduslike meetmete väljatöötamist ja ellurakendamist.

1995-2000. ja 2009. aastal inventeeriti ja määratleti kaitsealale jäävad elupaigatüübid. Kaitsealal on 22 elupaigatüüpi, nendest 11 on rannikelupaigad. Esmatähtsaid elupaiku on 8. Täpsem ülevaade kaitsealal esinevatest elupaigatüüpidest on toodud tabelis 3 ja lisas 6 olevatel kaartidel.

Elupaigatüüpide määratlemine ja piiritlemine tekitab tihti mitmeid küsimusi, sest kooslused arenevad pidevalt ajas ja ruumis. Kaitsealal on maismaa kooslustest ulatuslikumalt esindatud rannaniidud, kadastikud ning erinevad metsakooslused, väga olulised on niidetavad kooslused.

Rannaniidud (*1630)

Kunagised rannaniidud on üldjuhul degradeerunud ja ei oma enam olulist looduskaitselist väärtust. Elupaigatüüpide määratlemisel pole neid rannaniitudena arvesse võetud, kuna võimalikku taastamist lähitulevikus ette näha pole. 2009. a hinnati kaitsealal rannaniidu elupaigatüübile vastavaks 163 ha, kuid sellest 38 ha on roostunud ja vajab taastamist. Kinnikasvanud rannaniitude dominantliigiks on pilliroog, mis on viimaste aastakümnete jooksul vallutanud kõik madalamad ja niiskemad rannikualad, laienedes nii mere kui ka saarte siseosa suunas. Kaitseala kaugematel saartel (Kõver-, Ahe- ja Vareslaid) on tekkinud ümber saarte lai pillirookoosluse võõnd. Hooldatud rannaniite on kokku 50 ha, hooldatakse karjatamisega, laidudel lambad, Hiiumaal lisaks hobused. Olulisim karjatatav rannaniit (12 ha) on Küniseväli Saarnaki laiul. Ulatuslikumad rannaniidualad (130 ha) asuvad Salinõmme soolaku sihtkaitsevööndis, kuid hooldus toimub siin karjatamisega vaid 47 ha-l.

Kadastikud (5130)

Jaanus Paali järgi (Euroopas väärtustatud elupaigad Eestis, 2004) võib määratleda kadastikuks alad, mis on selle liigiga kaetud vähemalt 30% ulatuses. Kui lähtuda elupaigatüüpide looduskaitsest väärtusest üle-euroopalisel tasemel, tuleb õhukese mullakihiga paepeasel pinnasel kadastikuks arvata üksnes need alad, kus katvus on üle 70% ja alla selle määratleda looniitudeks. Alvarid ehk lood on esmatähtsad elupaigatüübid, mis on Euroopas levinud eelkõige Eestis ja Rootsis ja siingi piiratud aladel ning nende kaitse on äärmiselt oluline. Arvestades Aveliina Helmi koostatud juhendit "Eesti loopealsed ja kadastikud", on otstarbekas määratleda paepeasetel esinevad kuni 70% katvusega kadastikuga niidud alvariteks, et võimaldada nende säilimist piisavas ulatuses. Mujal, nt nõmmemaastikul võib kadastikeks arvata ka Jaanus Paali poolt soovitatud liituvusega alad. Mõned maastikukaitseala kadastikud on metsastunud, nende taastamine on väheperspektiivne ning neid pole enam kadastikeks inventeeritud. 2009. a oli kaitsealal hinnanguliselt veidi üle 100 ha kadastikke. Kadastikke ohustab kõige rohkem mändide pealekasv. Samas on kadastikke looniitude kinnikasvamisel ka juurde tekkinud. Mõlemat protsessi on oluline peatada ja tagasi pöörata.

Metsad

Saartel on tegemist teiseste metsakooslustega, Salinõmme soolaku sihtkaitsevööndis (SKV) üldjuhul aga esmaste metsakooslustega. 2009. a oli kaitsealal hinnanguliselt metsa-elupaigatüüpidele vastavaid alasid 106 ha, lisaks 15 ha elupaigatüübile mittevastavaid metsa-alasid, põhiliselt noori ja keskealisi männikuid (Saarnakil, Ahelaiul ja Öaksel). Metsa-elupaigatüüpidest on kaitsealal esindatud pindalaliselt kahanevas järjekorras vanad loodusmetsad (*9010) 43 ha, soostuvad ja soolehtmetsad (*9080) 34 ha, vanad laialehised metsad (*9020) 21 ha ja puiskarjamaad (9070) 8 ha. Vanad loodusmetsad asuvad valdavalt Salinõmme soolaku SKV-s (29 ha) ning on väga erineva vanusega, kuid kõik on looduslikku päritolu ja loodusmetsa ilmelised. Esinduslikumad vanad loodusmetsad on Salinõmme soolaku SKV loodenurgas riigi metsamaal. Laidudel on vanu loodusmetsi vähem, kuid siiski Saarnakil 5 ha, Vareslaiul 0,5 ha, Ahelaiul 3 ha ja Kõverlaiul 5 ha. Soostuvaid ja soolehtmetsi on jällegi kõige rohkem Salinõmme soolaku SKV-s, 22 ha, väikeste killukestena kokku 1 ha Saarnaki lõunaosas, 5 ha Vareslaiul, 1 ha Ahelaiul ning 5 ha Kõverlaiul. Vanad laialehised metsad on väga laidudel esinduslikud, näiteks Pärnamäeränk (1 ha) Saarnakil (laiul elupaigatüüpi kokku 2 ha), Hanikatsi põhjaosas laialehine salumets (Lepana mets) 14 ha, Vareslaiul 5 ha ja Kõrgelaiul 1 ha. Hanikatsil on taastamisel 2,5 ha vahepealseil aastail laialehiseks metsaks kujunema hakanud endist puisniitu ning Kõrgelaiul 0,5 ha. Rohkem vanu laialehiseid metsi puisniiduks taastada pole enam plaanis, need on määratletud metsana säilitamiseks. Puiskarjamaadeks inventeeriti karjatatavad metsad Hanikatsil (6 ha) ja Kõrgelaiul (2 ha).

Niidetavad alad

Niidetavad alad Saarnakil ja Hanikatsil inventeeriti 2009. a valdavalt elupaigatüübiks kuivad niidud lubjarikkal mullal (*olulised orhideede kasvualad – 6210), pindalaga kokku 33 ha. Varem olid need alad endiste kultuurmaadena määratletud suuremas osas elupaigatüübina liigirikkad niidud lubjavaesel mullal (*6270), kuid nüüdseks pole neid niite kultuurmaadena majandatud juba üle 40 aasta ning need vastavad rohkem tüübile 6210. Lisaks niidetakse Vareslaiul 0,8 ha rannaniitu.

2005. a alustati Hanikatsil puisniidu taastamisega. Praeguseks on sealne puisniit 2,5 ha suurune (lisaks 0,5 ha hoonete juures), kuid taastamine peab jätkuma nii puu- kui põõsarinde harvendamise näol nii, et kahte niiduala ühendav puisniit oleks sellise hõredusega, mis võimaldab niitmist väiketraktoriga. See tagab puisniidu säilimise. Salumetsa ääres taastatud puisniidu hõrendamisega tuleb väga ettevaatlik olla, et ei kaoks puude ja põõsaste liigirikkus ja praegune liikide esindatus. Probleemiks selle hooldamisel on, et niita saab vaid käsitsi (trimmeriga) või motoplokiga. Ala võib hõrendada vaid eksperdi poolt kohapeal määratud puude ja põõsaste väljaraiumisega. Ka Kõrgelaiul on 0,5 ha veel taastamisjärgus olevat puisniitu.

Probleemiks on kujunenud mets-harakputke vohamine niidetavatel aladel. Selle liigi ohjamiseks on antud soovitusel aastail 2008-2010 tehtud välitööde põhjal valminud eksperthinnangus (Roosaluste, 2010). Katsetati erinevaid niitmisaegu ja niitmiste arvu vegetatsiooniperioodil. Mets-harakputke tõrje katse tulemused näitasid, et liigi vohamise vähendamiseks võiks niita mets-harakputke levialasid 3 korda vegetatsiooniperioodi vältel. Esimene kord peaks olema küllalt varakult, õite kujunemise faasis. Niide tuleks kohe ära koristada, sest kirjanduse andmeil kulu ja muu surnud orgaanilise kihi tekkimine soodustab mets-harakputke kasvu. Mets-harakputke massilise kasvu ala ei ole Hanikatsil ja Saarnakil veel liiga suur ning mitmekordne niitmine ei tohiks olla väga töö- ja ressursimahukas.

Kuna pikaajalised kogemused mets-harakputke tõrjes puuduvad nii meil kui mujal, siis tuleks mõneastase korduva niitmise tulemusi uuesti hinnata ja kui efekt ei osutu piisavaks, võiks kaaluda sobivate herbitsiidide kasutamist. Praegusel mets-harakputke massilisel kasvualal eriliselt väärtuslikke liike ei kasva ja seetõttu ei tohiks lokaalne herbitsiidide kasutamine taimestikule olulist kahju tekitada.

Kaitsealal on kõige kulukam ja samas kõige olulisem tegevus **poollooduslike koosluste hooldamine ja taastamine**. Kokku kuluks laidude kaitsealal taastamis- ja hooldustöödeks järgneva 9 aasta jooksul rohkem kui 700 000 eurot (11 miljonit krooni), millest makstakse hooldajatele PRIA kaudu ligi 500 000 eurot (8 miljonit krooni). **Mereveoks** laidudele ja tagasi kulub tõenäoliselt üle 53 000 euro (ligi miljon krooni).

Meretagustel pärandkooslustel pole tavapärase suure põllumajandustehnikaga midagi peale hakata, sest sellise tehnika ülemere laiule vedamine ja selle tehnikaga väikesel laiul töötamine on väga keeruline või suisa võimatu. Et Saarnaki ja Hanikatsi niidukooslustelt hein niidetud ja ka ärakoristatud saaks, on hädavajalik väiketraktori (25-30 hj) muretsemine koos vaaluti (1,5 m) ja minipressiga. Need kaks laidu (Saarnaki ja Hanikatsi) on ainsad meretagused väikesaared Eestis, kus läbi sajandite kuni tänaseni on säilinud järjepidevalt niidetud niidud (kokku 34 ha), seda vaatamata inimasustuse lakkamisele juba pool sajandit tagasi. Samuti on vajalik muu hooldamis- ja taastamistehnika, näiteks puisniitude niitmiseks 2 motoploki ning pärandkoosluste taastamiseks võsalõikaja ja mootorsae ostmine. Riigi omandis oleva tehnika rendileandmisel jäävad hooldus- ja remondikulud rendilevõtja kanda.

Koosluste hooldamise ja taastamise eesmärgid on kokkuvõtvalt järgmised:

- karjatatava ala kogupindala – 175 ha
- karjatatavate loomade arv:
 - lambad – 500...600
 - hobused – 10
 - veised – 10...20
- niidetava ala pindala – 29,41 ha
- puisniidu hooldamine – 5,59 ha
- roostiku ja kõrgetaimestiku tõrje – 108 ha
- kaitsealuste taimeliikide kasvukohtade hooldamine – 2,6 ha
- vaadete avamine – 24 ha
- männi väljaraiumine – 100 ha

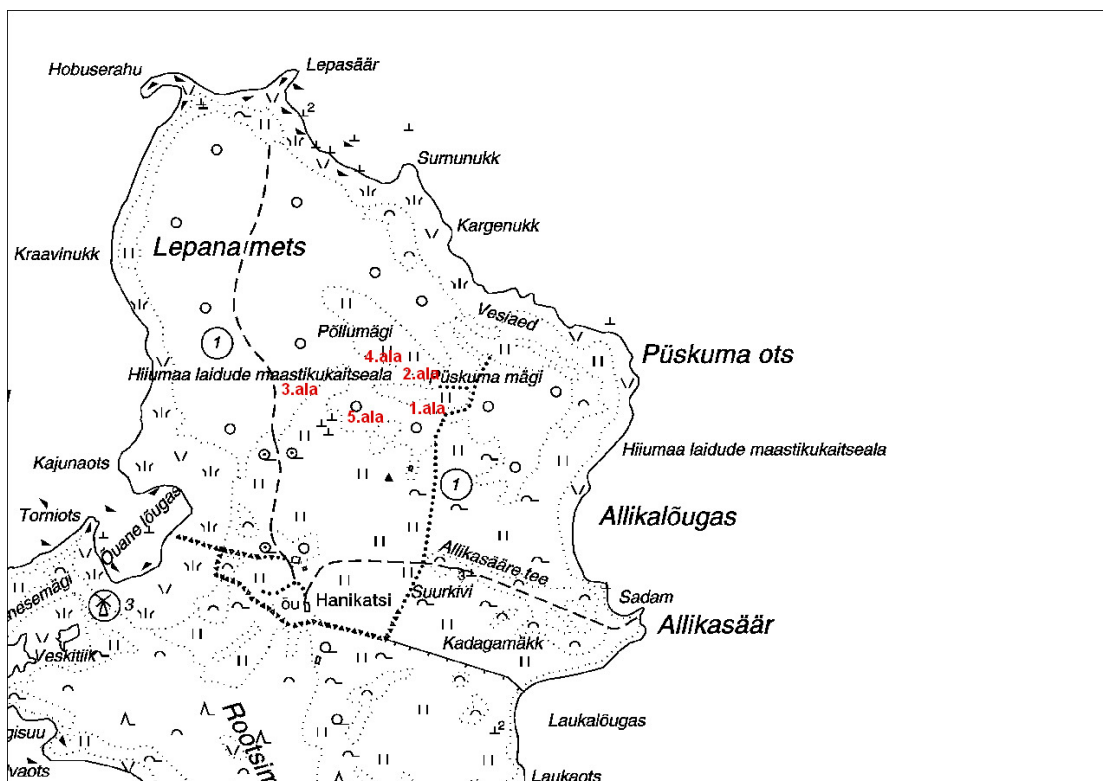
Koosluste hooldustööde asukohad on skeemidel lisas 8 ning taastamistööde asukohad lisas 9.

Saarnaki laiul põhjaosas tuleb jätkata lammaste karjatamist (64,24 ha) ja tõsta karjatamiskoormust 180 lambani (0,5 lü/ha). Kadastike säilitamiseks tuleb välja raiuda mände ja harvendada kadastikke (vt ka lisa 4). Lammaste püsimiseks karjatataval alal ja nende eemalehoidmiseks laiul niidetavalt alalt tuleb remontida olemasolevaid karjatarasid ning laiul idaosas tara pikendada 170 m võrra, et karjatatavat ala 1 ha võrra suurendada. Lambaomanike lisakohustuseks karjatarade juures on igakevadine nn vesiaedade ehitamine, et merevee taseme langedes lambad ümber taraotste alalt välja ei läheks. Sügiseti, pärast lammaste laiult äravedu, tuleb vesiaiad jälle kokku korjata, et tormid ja jää tara ära ei lõhuks ning ehitusmaterjali ära ei viiks. Kahjuks pole eraldi toetust vesiaedade ehitamiseks ja kokkukoristamiseks ning seda igakevadist ja –sügisest tööd saab toetada

vaid kord 5 aasta jooksul, nagu maa peale ehitatud tarade puhulgi. Täitmaks karmistuvaid loomapidamisnõudeid tuleb lammastele ehitada varjualune, nii nagu see Kõrgelaiul juba on. Jätkama peab laiü keskosa niitmist (21,34 ha) ja niidetud heina ärakoristamist ning niiduala puhastamist pealetungivatest kadakatest. Laiu lõunaosas (23,35 ha) tuleb maastikuilme säilitamiseks ja taastamiseks välja raiuda mände, avada vaateid, taastada kunagisi liikumisradu, puhastada võsast vanu kiviaedu. Lambavedajate jaoks, eriti sügiseseks lammaste püüdmise ja äravedamise ajaks, on vaja Kuusenuka laagriplatsi ja lambaaediku lähedale vanale vundamendile ehitada väikeehitis, mis peab olema traditsioonilise kalurionni ilmega. Samasugune väikeehitis on vajalik ehitada vanale vundamendile Vähe-Saarnaki otsa sealse laagriplatsi lähedale Vähe-Saarnaki kadastike harvendajate ja mändide väljaraiujate peatumiskohaks.

Hanikatsi laiul on kõige olulisem laiü keskosas niidetava ala (11,94 ha) niitmise ja niite ärakoristamise jätkamine ning laiü lõuna-, lääne- ja idaosas (42 ha) karjatamise jätkamine. Karjatataval alal tuleb säilitada karjatamiskoormus vähemalt 300 lammast (1–1,3 lü/ha). Mändide väljaraija ja kadastike hõrendamisega kahel alal (9,53 ha ja 22,56 ha) suurendada karjatatava ala pindala 7 ha võrra ning ühtlasi tõsta senise karjatatava ala looduskaitse väärtust ehk liigirikkust. Võimaldamaks niidukoosluste niitmist peab korras hoidma karjatara (1 290 m), et lambad niidetavat heina maha ei tallaks, vaid karjatamiseks ettenähtud alal püsiksid. Sellel laiul on samasugune vesiaedade probleem, nagu Saarnakilgi.

Täpsemad soovitusel Hanikatsi puisniidu taastamiseks ja hooldamiseks on antud 2010. a valminud Hanikatsi puisniidu taastamise tulemuslikkuse seire aruandes (Roosaluste, 2010). Proovialasid oli puisniidu kirjeldamiseks viis (vt joonis 2).

Joonis 2. Puisniidu proovialade paiknemine Hanikatsi laiul.

1. alal on puisniidu struktuuri kujundamisel põhirõhk vanadel tammedel. Edaspidi on hädavajalik avada puisniit lõuna suunas ja selleks on eelkõige tarvis tugevasti harvendada kadastikku. Alles tuleks jätta ilusa võrakujuga põõsad, kuid kindlasti eemaldada poolkuivanud kadakad. Puisniidu jätkusuutlikkuse huvides tuleks jälgida tamme järelkasvu säilitamist, et pärast vanade tamme hukku see puuliik siin uueneks.

2. alal tuleks eemaldada kidurad ja poolkuivanud kadakad, saared, väiksemad vahtrad ja ka mõni suurem vaher. Ala puistu struktuur on paranenud eelkõige põõsastiku harvendamise tulemusel, puurinne on jäänud ikka veel liiga tihedaks. Puisniidu põhistruktuuri moodustavad suured ja vanad tammed ja analoogselt esimese alaga tuleks soodustada tamme järelkasvu.

3. alal on tekkinud avatus lõuna suunas ja mõni rohurinde prooviruut on juba täiesti lagedal. Puistu tihedust esialgu muuta pole vaja ja põhitähelepanu tuleb pöörata võsa tõrjele ja niitmisele. Eriti agressiivne on vereva kontpuu ja saarevõsa pealetung.

4. alal on vajalik juure- ja kännuvõsude pidev niitmine, kadakate väljaraie ning puistu harvendamine vahtrate, jalakate ja saarte arvelt.

5. alal on jõupingutused puisniidu taastamiseks olnud kõige suuremad: siit on arvukalt välja raiutud haaba. Praegu oleks peamiselt vaja avada niit lõuna suunas, eemaldades sealt tiheda kadakakogumiku. Harvendada tuleks veel ka haaba, samuti ei teeks paha mõne kase eemaldamine. Põhimõtteliselt on seegi ala vanade tammedega puisniit, kuid puurindesse võiks jääda ka mõned kased, haava osatähtsus tuleks viia miinimumini. Kuna siin on peamiselt eemaldatud haaba, siis tuleb suurt tähelepanu pöörata haava kännu- ja juurevõsude tõrjumisele.

Vareslaiul, mis kunagi oli üleni Soonlepa küla heinamaaks, tuleb jätkata senise väikese niiduala (kokku 0,85 ha) niitmist ning võimalusel ala laiendada.

Kõrgelaiul tuleb jätkata karjatamist (12 ha) ja tõsta oluliselt karjatamiskoormust, 40 lambani (0,5 lü/ha). Iga-aastaselt tuleb hooldada sealset puisniitu (0,6 ha), mille karjatatavast alast eraldamiseks ja lammaste eest kaitsmiseks tuleks kaaluda selle ümbritsemist taraga (280 m). Lisaks tuleb laiul taastada vaateid, raiuda välja mände, hõrendada kadastikku, jätkata liikumisradade laiendamist ja rajamist.

Õaksel peab laiul lõunaosas (Õjaksel, 3 ha) jätkama karjatamist ja karjatara (50 m) remontimist. Liigirikkuse suurendamiseks (valgustingimuste parandamiseks) tuleb mände välja raiuda ning hõrendada kadastikku, välja arvatud laiul lõunapoolses otsas, mis peab säilima suhteliselt looduslikuna, kuna siin elavad inimtegevuse suhtes tundlikud liigid. Ka Õaksele tuleb kadastike harvendajate ja mändide väljaraiujate peatumiskohaks vanale vundamendile ehitada väikeehitis, mis peab olema traditsioonilise kalurionni ilmega.

Suur-Pihlakarel tuleb pärast lindude pesitsusperioodi lõppu sealse kalurionni ümbrust niita ja vaadet avada.

Salinõmme soolakul tuleb seni karjatataval alal (111 ha) tõsta karjatamiskoormust, seda eriti alles 2010. a taas hooldusesse võetud rannaniidul (55 ha). Võimalusel tuleb jätkata karjatatava ala laiendamist (21 + 15 ha võrra) ida suunas kuni Suuremõisa–Salinõmme maanteeeni. Selleks on maahooldajal kavas juurde osta 17 šoti mägiveist. Veiste ostmine on hädavajalik, et peatada soolakulaikude ja rannaniidu roostumine ning kaitseväärtuste kadumine. Veised on osutunud sobivaimaks soolakulaikude säilitajaiks ning rannaniitude taastajaiks ja hooldajaiks. Rannikukoosluste kiiremaks taastamiseks on mitmes kohas vaja lisaks tõrjuda pilliroogu (15 ha) ning mändide ja võsa pealetungi (8 ha). Pärast

pillirootõrjet on vaja nendel aladel alustada hooldust kas loomade karjatamise või niitmise ja niite ärakoristamisega. Piisava karjatamiskoormuse tagamisel võib niitmise või niite koristamisest loobuda. Loomade karjatamiseks on vaja remontida või ehitada uut karjatara kokku üle 4 km, taastada või rajada ligipääsuteed (Rohula ja Mäelao maaüksustele), ehitada söödaplatsid ning loomade varjualused (Mäelao mü). Kariloomade jälgimiseks ja kokkuajamise hõlbustamiseks on vajalik vaateplatvormi püstitamine (Rohula mü).

Tabel 3. Kaitsealal esinevad elupaigatüübid.

Elupaik ja elupaigatüüp (kood)	Pindala (ha)	Soovitud tulemus	Väärtusi mõjutavad tegevused	Planeeritavad tegevused
1. Rannikuelupaigad				
1.1. Veealused merepõhjakooslused				
1.1.1. Veealused liivamadalad (1110)	1192	looduslikus seisundis säilitatavad alad	looduslikud protsessid, eutrofeerumine, merereostus	ei planeerita
1.1.2. Liivased ja mudased paguveealad (1140)	169,6			
1.1.3. Rannikulõukad (*1150)	21,41			
1.1.4. Laiad madalad lähed (1160)	405,1			
1.1.5. Karid (1170)	239,3			
<i>Merekooslused kokku</i>	<i>2 027</i>			
1.2. Merevee mõjupiirkonda jäävad kooslused				
1.2.1. Esmased rannavallid (1210)	15,44	loodusliku seisundi säilimine	looduslikud protsessid	ei planeerita
1.2.2. Esmased rannavallid/püsitaimestikuga kivirannad (1210/1220)	8,33	loodusliku seisundi säilimine	looduslikud protsessid	ei planeerita
1.2.3. Esmased rannavallid/püsitaimestikuga liivarannad (1210/1640)	5,48	loodusliku seisundi säilimine	looduslikud protsessid	ei planeerita
1.2.4. Püsitaimestikuga kivirannad (1220)	8,48	loodusliku seisundi säilimine	looduslikud protsessid	ei planeerita
1.2.5. Soolakulised muda- ja liivarannad (1310)	21,21	loodusliku seisundi säilimine	looduslikud protsessid, kinnikasvamine	roostiku ja võsa tõrje, karjatamine

Elupaik ja elupaigatüüp (kood)	Pindala (ha)	Soovitud tulemus	Väärtusi mõjutavad tegevused	Planeeritavad tegevused
1.2.6. Väikesaared ja laiud, pindala kuni 10 ha (1620)	7,18	loodusliku seisundi säilimine	looduslikud protsessid, küllastamine	järelevalve tõhustamine, suurematel saartel vajadusel niitmine, karjatamine, võsatõrje
1.2.7. Rannaniidud (*1630)	162,6	säilimine, hooldamine, taastamine	kinnikasvamine	roostiku ja võsa tõrje, niitmine või karjatamine
1.2.8. Püsitaimestikuga liivarannad (1640)	2,7	säilimine, taastamine	kinnikasvamine	roostiku ja võsa tõrje, karjatamine
<i>Rannakooslused kokku</i>	<i>231,4</i>			
Ranniku elupaigad kokku	2 258			
2. Nõmmed, liivikud ja kadastikud				
2.1. Kadastikud (5130)	101,8	looduslikkuse säilimine, taastamine	metsastumine	puude (eriti mändide) väljaraie, kadastiku harvendamine, hõredamate kadastike karjatamine
3. Niidud				
3.1. Kuivad niidud lubjarikkal mullal (sürjaniidud) (*6210)	33,13	säilimine, taastamine	kinnikasvamine	taastamine (võsa tõrje), niitmine või karjatamine
3.2. Lood (*6280)	2,59	hooldatud, taastamine	kinnikasvamine	taastamine, niitmine või karjatamine
3.3. Sinihelmikakooslused (6410)	12,85	(ei oma erilist looduskaitseelist väärtust)	kinnikasvamine	Hanikatsil karjatamine ja võsatõrje, Kõverlaiul eraldi tegevusi ei planeerita
3.4. Puisniidud (*6530)	3,46	hooldatud, taastamine	kinnikasvamine	taastamine, niitmine
Niidud kokku	52,03			

Elupaik ja elupaigatüüp (kood)	Pindala (ha)	Soovitud tulemus	Väärtusi mõjutavad tegevused	Planeeritavad tegevused
4. Sood				
4.1. Allikad ja allikasood (7160)	0,05	säilimine	kinnikasvamine	puude, põõsaste ja pilliroo tõrje, karjatamine
4.2. Liigirikkad madalsood (7230)	7,30			
Sood kokku	7,35			
5. Metsad				
5.1. Vanad loodusmetsad (*9010)	42,80	loodusliku seisundi säilimine	raied	ei planeerita
5.2. Vanad laialehised metsad (*9020)	21,05	loodusliku seisundi säilimine	laialehiste puuliikide osatähtsuse vähenemine	vajadusel järelkasvu ja mittelaialehiste puude valikraie
5.3. Puiskarjamaad (9070)	8,33	säilitamine, taastamine	kinnikasvamine	taastamine, karjatamine
5.4. Soostuvad ja soolehtmetsad (*9080)	33,80	looduslikkuse säilimine	kuivendamine	ei planeerita
Metsad kokku	106			
Elupaigatüübid kokku	2 525			

2.3. Liigid ja nende kaitsemeetmed

2.3.1. Seened

2008. a viidi läbi Laidude MKA-1 seeneinventuur. Selle tulemusena koostati kaitseala liikide nimestik, kuhu kuulub 343 liiki. Inventuuri käigus leiti Eestile 3 uut kottseeneliiki (*Helvella stevensii*, *Hypomyces papulospora*, *H. stephanomatis*) ja 3 uut kandseeneliiki (*Amanita submembranacea*, *Entoloma depressum*, *Tricholoma sulphurescens*). Punase raamatu liike leiti kaitsealalt 11 (*Sowerbyella imperialis*, *Boletus calopus*, *B. impolitus*, *B. satanas*, *Dentipellis fragilis*, *Hericium coralloides*, *Lentaria epichnoa*, *Leucopaxillus compactus*, *Rugosomyces ionides*, *Tricholomella constricta*, *Xerula longipes*) ja kaitsealuseid liike 4 (Kalamees, 2009).

Kaitsealal registreeritud kaitsealused seeneliigid:

II kaitsekategooria:

Lepa-kärbseeseen (*Amanita friabilis*) kasvab sihtkaitsevööndi lehtmetsas. Liik ei vaja erilisi kaitsemeetmeid, kuid metsa maharaiumine pole kindlasti lubatud. Ala kujundamine puiskarjamaaks pole takistatud, kui liigi kasvukohal puid mõõdukalt harvendada.

Kollane kivipuravik (*Boletus impolitus=suspectus*) kasvab ühel laiul vanade tammede all. Ala hooldamise jätkamine puiskiiduna sobib liigile. 1967. a andmete põhjal on liiki laiul ka varem leitud. Kollase kivipuraviku kohta otseselt kaitsekorralduslikke soovitusi pole, kuid vanade tammede säilitamine on vajalik.

Värviline lehtervahelik (*Leucopaxillus compactus*) on leitud mitme laiul metsadest. Liik paistab eelistavat looduslikus seisundis olevaid metsi.

III kaitsekategooria:

Kuldsoverbiell (*Sowerbyella imperialis*) on leitud Saarnakil Kuusenuka lähedalt männikust, kuid see liik võib kasvada ka kadastikes.

2.3.2. Samblikud

Kaitseala territooriumilt on teada kokku 229 liiki samblikke. Saarnaki laiult on leitud 132 (2 varieteeti) ja Hanikatsi laiult 146 (1 varieteet) samblikuliiki. Eesti Punase nimestiku ohualdise liikide hulka kuuluvatest liikidest on teada Kõrgelaiult harilik neersamblik (*Nephroma parile*), mis kasvab hariliku saare sammaldunud jalamil. 2001. a inventuuri käigus leiti kaitsealalt ka üks Eestile uus samblikuliik - *Lecanora andrewii*, mis kasvab kaitseala 11 laiul ja rahul rannäärsetel graniitkividel. Kaitsealal registreeriti kokku 72 haruldast liiki. Eesti samblike nimekirja sagedusklasside järgi (Randlane & Saag 1999, Jüriado et al. 2000) oli väga haruldasi liike 18, haruldasi 29 ja üsna haruldasi 25. Mitmeid väga haruldasi, haruldasi ja üsna haruldasi liike leiti mitmelt laiult ning ka ühelt ja samalt laiult mitu korda. Need on: *Acarospora veronensis*, *Verrucaria maura*, *Rinodina gennarii*, *Schaereria fuscocinerea* jne. (Jüriado et Suija, 2002). Kaitsekorralduslikult on oluline, et mitmetele samblikuliikidele oluliste kasvukohtadena tuleb võimalusel säilitada kuivanud puid ja ehitiste vanu puitdetalle (sh ka aia- ja kvartaliposte). Kaitsealuseid samblikuliike kaitsealalt teada ei ole.

2.3.3. Taimed

2.3.3.1. Samblad

Hiiumaa laidude maastikukaitseala sammalde nimestik sisaldab 190 liiki ja 10 varieteeti (2 helviksammalt, 22 lehthelviksammalt ja 166 lehtsammalt). Suurematelt laidudelt – Saarnakilt ja Hanikatsilt on leitud ligi 120 samblaliiki. Väiksemate laidude – Kõrgelaiu, Ahelaiu, Vareslaiu ja Kõverlaiu – samblafloora sisaldab 75-80 liiki (Kannukene, 2002).

Tähelepanuväärselt liigirikas on 2001. a andmete põhjal Palgirahu (0,3 ha) samblafloora 19 liigiga, neist peen pungsammal (*Bryum elegans*) ja lubi-tõmpkaanik (*Amblystegium confervoides*) on Eestis väga haruldased.

Salinõmme soolaku sihtkaitsevööndist on teada 65 samblaliiki, nende hulgas on 8 liiki (*Blepharostoma trichophyllum*, *Nowellia curvifolia*, *Atrichum undulatum*, *Polytrichum formosum*, *Dicranella heteromalla*, *Bryum salinum*, *Calliergon cordifolium*, *Plagiothecium succulentum*), mida pole saartelt leitud. Seega on kaitseala saartelt leitud samblaid kokku 182 liiki.

Kaitsealuseid samblaliike on kaitsealal 3 ja Punase Raamatu liike 21 (Lilleleht, 1998). Kaitsealalt on teada järgmised Eesti ohustatud liikide punase nimestiku (2008) ohulähedased liigid nagu longus rippsammal (*Antitrichia curtispindula*), Corda porella (*Porella cordaeana*) ja rulluv rippsammal (*Pseudocrossidium hornschuchianum*) ning ohualdis liik sale katiksammal (*Pterogonium gracile*). Samas nimestikus praeguse seisuga ohuvälised liigid, mis kunagi olid Punases raamatus, on Hampe niidiksammal (*Cephaloziella hampeana*), Milde pisitiivik (*Fissidens pusillus*) ja nutt-roossammal (*Rhodobryum ontariense*). Euroopa sammalde punasesse raamatusse (Schumacker&Martiny, 1995) kuulub kolm liiki: soo-kuldsammal (*Campylium elodes*), koldjas sirbik (*Prepanocladus lycopodioides*) ja lubi-sirbik (*Prepanocladus sendtneri*).

Kaitsealal registreeritud kaitsealused samblaliigid:

II kaitsekategooria:

Corda porella (*Porella cordaeana*) on leitud ühelt laiult. Liigi kasvukohas tuleb piirata inimeste liikumist ja loomade karjatamist.

Sale katiksammal (*Pterogonium gracile*) on leitud ühel laiul pärnatüvedel. Ohuteguriks liigile on lageraie.

III kaitsekategooria:

Longus rippsammal (*Antitrichia curtispindula*) kividel Saarnaki pärnasalus ja Hanikatsi salulehtmetsas, viimases on selle liigi kõige rikkalikum kasvukoht Eestis (Kannukene, 2002). Ohuteguriteks liigile on metsade vanuse muutumine, vanade metsade ja suurte puude kadumine, lageraied ja eksemplaride korjamine. Kaitsealal võib seda liiki ohustada kividel kasvava samblavaiba kahjustamine nii inimeste kui ka loomade poolt.

2.3.3.2. Soontaimed

Väikesaared on soontaimede poolest väga liigirikkad. 2006. a koostatud Hiiumaa laidude MKA soontaimede liiginimestikus on 608 liiki, kuid seal sisaldub ka hulk liike, mille viimased leiud jäävad aastatesse 1930-1961. Näiteks Saarnaki laiu nimestikus on kokku 440 liiki, kuid neist vaid 356 on leitud ka pärast aastat 1961. Hanikatsi puhul on need arvud vastavalt 437 ja 383. Kaitsealuseid liike on nimestikus kokku 37, kuid mitmete puhul on teada, et liiki enam pole. Alljärgnevalt on esitatud vaid olulisemad kaitsealused taimeliigid ja info nende kohta.

Kaitsealal registreeritud olulisemad kaitsealused taimeliigid:

II kaitsekategooria:

Randtarn (*Carex extensa*) kasvab soolakul. Liik saab hakkama ka karjatamata aladel, kuid ei kannata metsastumist ega roostumist. Vajalik on soolaku hooldamine.

Madal kadakkaer (*Cerastium pumilum*) kasvab kuivadel looladel madala konkurentsiga paljanditel. 2009. a leiti liiki väga vähesel määral. Vajalik on liigi inventuur kaitsealal, sest sobivaid kasvukohti on kaitsealal rohkem. Kuna madal kadakkaer eelistab kuivi valgusküllaseid kasvukohti, on vajalik kadastike hooldamine ja harvendamine.

Täpiline sõrmkäpp (*Dactylorhiza cruenta*) kasvab vaid ühe laiu niidetaval alal, kuid pole arvukas. Liigi kaitse seisukohalt on oluline niitmise jätkamine. Vajalik on liiki täiendavalt kaardistada potentsiaalsetes kasvukohtades.

Läikiv kurereha (*Geranium lucidum*) oli teada ühe laiul kadastikust (T.Tuuliku sõnul viimase kümnendi sees), kuid liigi seisund on teadmata. Vajalik on leiukoha täiendav kontroll, et kindlaks teha liigi kadumine või esinemine.

Hall-soolmalts (*Halimione pedunculata*) ja **rand-soodahein** (*Suaeda maritima*) kasvavad soolakul. Viimaste aastakümnete jooksul kiirenenud pilliroostumine on soolakuliste aladele säilimise ohtu seadnud. Vaja on kiiresti alustada pilliroo tõrjet ja karjatamist. Rand-soodaheina on leitud ka ühelt laiult.

Harilik muguljuur (*Herminium monorchis*) on vähearvukana teada vaid ühelt laiult, mujal on andmed vananenud ja vajavad ülekontrollimist. Mitmed kasvukohad on kinnikasvanud rannaalad, kus liiki ei pruugi enam olla. Aastail 2008-2009 oli liigi seisund Hiiumaal väga hea, kuid puuduvad andmed muguljuure kohta laidudel samal perioodil. Liigi seisundit kaitsealal tuleks kontrollida muguljuurele soodsal aastal. Sõltuvalt kasvukohast on liigi soodsa seisundi saavutamiseks või säilitamiseks vajalik niidualade hooldamine või taastamine.

Soohiilakas (*Liparis loeselii*) oli teada vaid ühelt laiult väga väikeselt alalt ning viimased andmed on aastast 2000. Hiljem pole liiki leitud, kuid vajalik on täiendav leiukoha inventuur. Liigi kasvukohas tuleb tõrjuda pilliroogu.

Kärbesõis (*Ophrys insectifera*) kasvab kaitsealal nii kuival kui ka niiskel loopealsel. Tedaolevad kasvukohad on väljaspool karjatatavaid alasid, kus on oluline mändide väljaraie ja kadakate harvendamine. Vajalik on liigi leiukohtasid täiendavalt kaardistada, sest täpsemad andmed leviku ja populatsioonide seisundi kohta puuduvad.

Rand-kirburahi (*Polygonum oxyspermum*) oli 2006. a andmetel kahel väikesel rahul. Ühe laiul karjatataval rannal on olnud liigi olukord heitlik, osaliselt lammaste, osaliselt mereheidise tõttu. Liigi seisundit jälgitakse sellel laiul riikliku seire raames.

III kaitsekategooria:

Kare jürilill (*Cardamine hirsuta*) kasvab peamiselt laidude rannaaladel. Eriti esinduslikult esines liiki 2009. a Hanikatsi lõunaosa klibuvallidel, kuid olemas oli liik ka laiul looderannas.

Kahkjaspunane sõrmkäpp (*Dactylorhiza incarnata*) on paiguti suhteliselt arvukas soostuvatel niitudel ja niisketel looniitudel. Soosivateks teguriteks on metsastumise peatamine ja metssigade arvukuse piiramine.

Müürkevadik (*Draba muralis*) on kaitsealal olemas. 2009. a leiti liiki Hanikatsi kadastikest ja rannikult. Liiki oli leiukohtades väikesel pindalal, kuid suhteliselt arvukas.

Soo-neiuvaip (*Epipactis palustris*) esineb paiguti arvukalt soostuvatel niitudel ja niisketel looniitudel. Ohuks on niitude metsastumine ja liigne karjatamiskoormus.

Harilik käöraamat (*Gymnadenia conopsea*) on kaitsealal arvukas Saarnaki niiskel looniidul. Oluliseks kahjustajaks võib olla metssiga.

Suur käöpõll (*Listera ovata*) on kaitsealal tavaline tihedamates kadastikes ja varjulisemates loometsades. Seoses loopealsete taastamisega võib arvukus väheneda. Kaitsemeetmeid ei vaja.

Mets-õunapuu (*Malus sylvestris*) kasvab pea kõigil laidudel üksikute isenditena.

Harilik porss (*Myrica gale*) kasvab Salinõmme soolaku lõunaosas metsa ja soolaku piirialal. Liik on suhteliselt heas seisundis, kuid ei moodusta suuri kogumikke.

Pruunikas pesajuur (*Neottia nidus-avis*) kasvab Hanikatsi salumetsas ja Kõverlaidu loodusmetsas ning ei vaja lisameetmeid, sest metsad jäävad looduslikule arengule.

Hall käpp (*Orchis militaris*) on kaitseala loopealsetel võrdlemisi arvukas, eriti Hanikatsi niidetaval alal. Olulist kahju võib teha liigile metsliga.

Kahelehine käoheel (*Platanthera bifolia*) esineb hajusalt suurematel laidudel.

Rohekas käoheel (*Platanthera chlorantha*) on kaitsealal kaheleisest tavalisem, kuid liigi seisundist puudub täpsem ülevaade.

Tui-tähtpea (*Scabiosa columbaria*) kasvab hajusalt kuivadel lootaladel, mis pole veel liiga kinnikasvanud. Liigile mõjub soodsalt kadastike hõrendamine.

2.3.4. Loomastik

2.3.4.1. Putukad

Kaitsealal on putukaid seni suhteliselt vähe uuritud. Suurliblikalisi on Rita Milleri ja Imre Taali andmetel teada kokku üle 183, kuid ka kõik olemasolevad andmed pole kokku võetud.

Alates 1999. aastast on kaitseala piiril Salinõmme poolsaare idarannas Keskkonnaameti kontori lähedal toimunud ööliblikate seire (valguspüümisega). Perioodil 1999-2009 on seal registreeritud 454 liiki suurliblikaid. Neist ranniku kirivaksik (*Anticlea derivata*) oli 2004. a esmaleiuks Eestis. Püümise tulemused kirjeldavad kindlasti ka kaitseala liblikaliste liigilist koosseisu. Käguvaablasi on Salinõmme püümisest määratud 34 liiki, sealhulgas kolm haruldast liiki ja üks uus liik Eestile.

Kiletiiivalisi (*Hymenoptera*) on kaitseala laidudelt leitud 16 liiki, kahetiivalisi (*Diptera*) 19 liiki (Martin, 2001) ja mardikalisi (*Coleoptera*) 44 liiki (neist kolm liiki on esmaleiuks Hiiumaale). Kaitsealalt on R.Milleri andmetel teada 10 liiki kiililisi. Neist 3 on Corine biotoopide ohustatud liigid. Kuna putukate näol on tegu suure ja liigirikka rühmaga, siis on vajalik andmete täiendamine vähemalt kaitsealuste liikide või olulisemate rühmade osas nagu mardikalised (vanades lehtmetsades), kiililised, liblikalised ja sihktiivalised (niitude indikaatoritena).

Kaitsealal registreeritud olulisemad kaitsealused putukad:

III kaitsekategooria:

Karukimalane (*Bombus terrestris*), **talukimalane** (*Bombus hypnorum*) ja **kivikimalane** (*Bombus lapidarius*). Kõik liigid on leitud üksikisenditena, aga tegu on tavaliste liikidega ja tõenäoliselt on liikide seisund laidudel hea. Ainsaks ohuks on majades talvituvatele emastele kevadel sinna lõksu jäämine.

2.3.4.2. Limused

Andmed limuste kohta kaitsealal on puudulikud. Üldteada on Hanikatsil paiguti massiliselt esinev viinamäetigu (*Helix pomatia*). Esmakordselt kohati seda liiki siin 1983. aastal (T.Leito suulised andmed). Viinamäetigu on Eesti Punase nimestiku ohulähedane liik ja kuulub EL loodusdirektiivi V lisa liikide hulka. Samal laiul on kohatud veel põõsa- ja merevaiktigu. Saarnaki laiult on andmeid võsa-vöötte (*Cepaea hortensis*) kohta (Masing, 2001).

Karpide esindajatest leidub meres massiliselt balti lamekarpi (*Macorna balthica*) ja liiva merikarpi (*Mya arenaria*).

Punavetikate s.h. agariku külge on kinnistunud söödav rannakarpi (*Mytilus edulis*), kes tavaliselt esineb kõvadel substraatidel (Martin, 1997). Teada on veel söödava südakarbi (*Cardium edule*) olemasolu.

2.3.4.3. Kalastik

Mereala, mis kuulub kaitseala koosseisu, on suhteliselt väikese pindalaga. Konkreetselt nendel aladel kalastiku uuringuid tehtud ei ole. Järgnev ülevaade iseloomustab kogu piirkonna kalastikku. Andmed pärinevad 1992-1998 teostatud seirepüükidest (Saat, 1999) ja kalurite suulistest andmetest.

Alal on kokku registreeritud 31 liiki kalu. Tüüpilisteks kalaliikideks on ahven (*Perca fluviatilis*), särg (*Rutilus rutilus*), haug (*Esox lucius*), kiisk (*Acerina cernua*), säinas (*Leuciscus idus*), ogalik (*Gasterosteus aculeatus*). Vähem levinud on koha (*Lucioperca lucioperca*), lest (*Platichthys flesus trachurus*), rünt (*Gobio gobio*), meritint (*Osmerus eperlanus*) jt. Üksnes kudemisperioodil kohtame siin tuulehaugi (*Belone belone*) ja merisiiga (*Coregonus lavaretus*).

Poolsiirdekalale vimb (*Vimba vimba*) on Laidelaht ja selle ümbrus suviseks toitealaks.

Kaitsealal ja seda ümbritsevates vetes asuvad olulised ahvena, säina, tuulehaugi, haugi, räime ja siia kudemisalad (Mölder, 1999).

Kalastiku levikule Soonlepa lahes avaldab arvestatavat mõju sellesse suubuv Suuremõisa jõgi, kuhu kevadeti läbi lahe siirduvad kudema eelkõige haug, säinas, teib, särg ja sügisel luts.

2.3.4.4. Kahepaiksed ja roomajad

Kahepaikseid on kaitsealalt teada viis liiki. Neist kõige arvukam on rabakonn (*Rana arvalis*), kuid olemas on ka harilik kärnkonn (*Bufo bufo*) ja rohukonn (*Rana temporaria*). Viimast on kohatud Kõrglaiul. Saarnakilt ja Hanikatsilt on leitud ka tähnikesilikku (*Triturus vulgaris*).

Kaitsealale on püütud taasasustada kõret, kuid seni pole kindlaid tõendeid, et asustatud isendid ellu oleks jäänud ja sigida üritaks.

Roomajatest esinevad kaitsealal nii arusisalik (*Lacerta vivipara*), nastik (*Natrix natrix*), kui ka rästik (*Vipera berus*). Nastik on olnud läbi aastate küllaltki arvukas nii Saarnaki, kui ka Hanikatsi laiul, kuid esineb ka Salinõmme soolakul. Rästik on teada Salinõmme soolakult.

Kaitsealal registreeritud olulisemad kaitsealused kahepaiksed:

I kaitsekategooria:

Kõre (*Bufo calamita*) taasasutamist alustati 2002. a kudeveekogude rajamisega. Aastail 2004-2007 taasasustati kaitsealal kulleseid (2004-2005) ja moonde läbinud kõresid (2006-2007). Seni pole täiskasvanud isendeid kohatud. Tõenäoliselt liiga vähese asustatud isendite arvu tõttu ei pruukinud liik püsima jääda. Soodsamatel sigimisaastatel ja vastavalt kõre tegevuskavale on plaanis jätkata liigi taasasustamist ka tulevikus, kuid siis juba suuremas koguses, et tagada edukamat ellujäämist. Liiki ohustab toitumisaladeks sobivate kadastike kinnikasvamise ning kudeveekogu ja rannaniidu roostumine. Enne liigi

taasasustamise jätkamist on vaja tagada toitumisala hea seisund, milleks peab lisaks karjatamisele kudeveekogu ümbrust niitma, rannas pilliroogu tõrjuma ning kadastikku hõrendades tekitama läbimurdekohad idarannast lääneranda.

III kaitsekategooria:

Rabakonn (*Rana arvalis*) on laidudel kahepaiksetest kõige arvukam. Saarnakil on teada mitu kudeveekogu, kus on tuvastatud rabakonna kulleseid.

Nastik (*Natrix natrix*) elab kaitseala laidudel ja ka soolakul. Saarnakil kasutab liik talvitumispaigana talukompleksi hoonete vundamendis olevaid sobivaid peidupaiku. Sobiva elupaigana suvisel perioodil on laidude rannaalad.

2.3.4.5. Linnud

Kaitseala territooriumil on registreeritud 188 linnuliiki, nendest 108 on pesitsejad, 9 on kohatud ainult toitumas, 77 esineb rändeperioodil ning 5 juhukülalisena (eelmise KKK andmeil). Kaitsealal pesitsemas on registreeritud 1 I, 2 II ja 13 III kategooria kaitsealust liiki. Liikide seisundist annab hea ülevaate riiklik meresaarte haudelinnustiku seire, mida tehakse igal aastal 9 kontrollsaarel (Ankrurahul, Aherahul, Langekarel, Hanerahul, Suur- ja Väike-Pihlakarel, Valgekarel, Sitakarel absoluutloendus ja Auklaiul ringmarsruutloendus) ja iga 7 aasta järel suurematel laidudel (Köverlaid, Ahelaid, Kõrgelaid, Vareslaid. Hanikatsi, Saarnaki ning Öakse koos Auklaiu ja Hoburahuga) kaardistamise meetodil.

Kaitseala linnustiku oluliseks osaks on rändelinnustik. Neist maismaal peatuvatest liikidest on üks arvukamaid liike valgepõsk-lagle (*Branta leucopsis*), kelle arvukus võib küündida tuhandetesse isenditesse. Merel peatuvad massiliselt tutvardid, aulid, vähem sõtkad ja merivardid. Soonlepa laht on oluline rände peatumispaik ka laulu- ja väikeluigele. Rändajate arvukust on jälgitud kevadiste ja sügiseste linnuloenduste põhjal, mida on tehtud aastatel 2006-2009 Soonlepa lähel. Edaspidi on otstarbekam teha loendusi harvem, kuid kaitsekorra tulemuslikkuse hindamiseks on vajalik rändeloendusi jätkata.

Salinõmme soolaku SKV-s on 2002. a registreeritud 34 liiki haudelinde (sh 2 III kat liiki), kuid hilisematel aastatel on seal lisaks pesitsenud ka sookured. Vajalik on kordusloendus, et selgitada soolaku võimalikku tähtsust linnustiku aspektist, sest 2002. a andmete põhjal puudus pesitsejana mitmeid liike, kelle olemasolu soolakul on tõenäoline.

Probleemliigiks tõusnud kormorani pesitsemist pole pärast 2002. a kaitsealalt teada. Liigi kaitseks ja ohjamiseks on koostatud ning kinnitatud tegevuskava, millega saab tutvuda internetis:

<http://www.envir.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=1076728/Kormoraniohjamiskava1mrts1.pdf>.

Kaitsealal registreeritud olulisemad kaitsealused linnuliigid:

I kaitsekategooria:

Merikotka (*Haliaeetus albicilla*) pesitsemine kaitsealal on kindlalt teada aastast 2006. Kuigi pesa on juba kahel korral alla kukkunud (viimati 2008. a), nähti pesa lähiümbruses noorlindu ka 2009. a. Liigi edasiseks edukaks pesitsemiseks tuleb jätkuvalt rakendada liikumispiiranguid ja tõhustada järelevalvet. Vajalik on jälgida liigi seisundit kotkaste riikliku seire raames.

II kaitsekategooria:

Laululuik (*Cygnus cygnus*) peatub rändel Soonlepa lahes. Perioodil 2006-2008 on siin loendatud kevadisel perioodil kuni 173 ja sügisel kuni 450 isendit. Soonlepa laht on selle liigi jaoks oluline peatumiskoht, mistõttu tuleb jätkata Soonlepa lähel linnuloendusi rändeperioodil.

Naaskelnokk (*Recurvirostra avosetta*) pesitseb väiksematel laidudel. Perioodil 2000-2009 on kaitsealal pesitsenud kesktlääbi 5 paari, maksimaalselt 15 paari (eelneval kümnendil kuni 55 paari) ja peamiselt vaid ühel seiresaarel, kuid koloonial on oluline osa liigi kaitsmisel nii Hiiumaa kui ka Eesti tasandil (Leito 2007(I), 2009). 2004. a pesitses 2 paari ka ühel suuremal laiul. Ohuks on röövlus ja laidude küllastamine inimeste poolt liikumiskeelu ajal (pesitsusperioodil). Vajalik on väikekiskjate arvukuse piiramine ja järelevalve tõhustamine, eriti uue kaitse-eeskirja ja muutuvate piirangute kehtestamise järel.

Kivirullija (*Arenaria interpres*) on olnud vähearvukas pesitseja. Kivirullija on pesitsenud kuuel seiresaarel üheksast. Selle liigi puhul omavad Hiiumaa laidude seiresaared olulist tähtsust nii Hiiumaa kui ka Eesti tasandil (Leito, 2007(I)). Liigi heaolu mõjutavad röövlus ja laidude küllastamine inimeste poolt liikumiskeelu ajal (pesitsusperioodil). Vajalik on väikekiskjate arvukuse piiramine ja järelevalve tõhustamine, eriti uue kaitse-eeskirja ja muutuvate piirangute kehtestamise järel.

III kaitsekategooria:

Valgepõsk-lagle (*Branta leucopsis*) peatub kaitsealal rände ajal, kasutades laidude kahjuks üha kitsamaks jäänud rannaniite, mille servades on vaja tagasi tõrjuda peale kasvavat mäнди ja kadakat. 2009. a pesitses liik esmakordselt Langekarel.

Ristpart (*Tadorna tadorna*) pesitseb peamiselt suurematel laidudel, nagu Ahelaid, Vareslaid, Hanikatsi (4-5 paari 2007) ja Saarnaki (loendusaastail kuni 4 p) (Leito, 2004, 2006, 2007(II), 2008). Kui Saarnakil saab liik pesitseda talukompleksi hoonetes, siis teistel laidudel mõjutab röövlus olulisemalt pesitsusedukust.

Tõmmuvaeras (*Melanitta fusca*) on olnud vähearvukas pesitseja peamiselt suurematel laidudel nagu Ahelaid, Hanikatsi, Vareslaid. Suurem paaride arv on fikseeritud Kõrgelaiul 2005. a (6 p) (Leito, 2005).

Rukkirääk (*Crex crex*), on olnud ka varem haruldane haudelind (Leito et Leito, 1993). Perioodil 2003-2008 on Hanikatsil loendatud 5-8 paari (Leito, 2007(II), Laurits, 2005, Laurits-Arro, 2006, 2007, 2008), kuid sealhulgas on ka aastad, mil liiki ei kuulnud. Rukkirääk ei talu rohumaade karjatamist. Ka laidudel pesitseb liik eelkõige niidetavatel aladel. Poegade hukkumise vältimiseks tuleb niita keskelt-lahku meetodil.

Sookurg (*Grus grus*) on vähearvukas pesitseja, kuid soodsail aastail on pesitsenud nii Salinõmme soolakul, Hanikatsil kui ka Saarnakil (Laurits-Arro, 2006, Leito, 2008, R. Milleri suul. andmed). Sügisese rände ajal ööbib mõnikümmend lindu Salinõmme soolaku roostunud aladel. Võimalusel võib jätta esialgu sügavama veega püsiveekogud soolakul pillirooaladeks.

Liivatüll (*Charadrius hiaticula*) on olnud vähearvukas kuid stabiilne pesitseja Ankrurahul, Langekarel ja Valgekarel, aga ka suurematel laidudel nagu Kõverlaid, Ahelaid, Kõrgelaid, Hanikatsi (Leito, 2003, 2004, 2005, 2007(II)). Liigi heaolu mõjutavad röövlus ja laidude küllastamine inimeste poolt liikumiskeelu ajal pesitsusperioodil. Vajalik oleks järelevalve tõhustamine, eriti uue kaitse-eeskirja ja muutuvate piirangute kehtestamise järel.

Punajalg-tilder (*Tringa totanus*) on varem pesitsenud suuremate laidude rannaniitudel, kuid viimastel aastatel on arvukus langenud ja liik on asunud pesitsema ka Ankrurahule ja Sitakarele. Üheks põhjuseks võib olla röövlus, mis takistab edukat pesitsemist suurematel laidudel. Kõige stabiilsem on olnud liigi arvukus Saarnakil (17 p1961. a, 10 p 2000, 12 p 2008)(Leito, 2008). Kindlasti on vaja piirata väikekiskjate arvukust ja jätkata niitude hooldamist.

Jõgitiir (*Sterna hirundo*) ja **randtiir** (*Sterna paradisaea*) on kontrollsaarte seire algusaastail loendatud koos (*Sterna spp*), mistõttu pole täpset infot, kui palju kumbagi liiki on kaitsealal pesitsenud. Liikide seisund kaitsealal on seotud liikide üldise seisundiga Eestis. Viimastel aastatel on täheldatud madalseisu ületamist. 2009. a pesitses randtiire Ankrurahul 35, Auklaiul 20, Hanerahul 60, Langekarel 30 paari ning jõgitiire Langekarel 90, Auklaiul 4, Väike-Phlakarel 8 ja Sitakarel 20 paari (Leito, 2009). Liigi heaolu mõjutavad röövlus (eriti suurtel laidudel) ja laidude külastamine inimeste poolt liikumiskeelu ajal lindude pesitsusperioodil, mistõttu on kaitsemeetmetena vajalikud järelevalve tõhustamine ja röövulukite arvukuse piiramine.

Väiketiir (*Sterna albifrons*) on pesitsenud suurtel laidudel (Hanikatsil 6 p 2007. a), kuid Saarnakil viimastel aastatel liigi pesitsemist pole täheldatud (Leito, 2007(II), 2008).

Vööt-põõsalind (*Sylvia nisoria*) on pesitsenud suurtel laidudel, kuid arvukus on langenud. Kõige sobivam laid on liigile Saarnaki, kus 2008. a pesitses 19 paari (2000. a 65 p) (Leito, 2008). Üheks põhjuseks võib olla kadastike metsastumine ja niidualade kinnikasvamine. Seega on vajalik niitude hooldamine, mändide väljaraie ja kadastike hõrendamine, jättes siiski alles ka tihedamaid põõsaste kogumikke.

Punaselg-õgija (*Lanius collurio*) pesitseb suurte laidude kadastikes, kuid arvukus on kohati langenud (Ahelaiul 1996. a 4 ja 2004. a 1 paar, Kõrgelaiul 1997. a 2 ja 2005. a 0 paari). Hanikatsil ja Vareslaiul on arvukus suhteliselt stabiilne (Saarnakil 2000. a 6 ja 2008. a 4 paari, Hanikatsil 1999. a 2 ja 2007. a 3 paari, Vareslaiul 1998. a 2 ja 2006. a 3 paari).

Sõtkas (*Bucephala clangua*) pole küll kaitsealune liik, kuid on kaitsealal oluline läbirändaja ja sulgija. Aastail 2006-2009 on rändeperioodil loendatud sõtkaid Soolepa lahel korraga peatumas vähemalt 500 isendit. Kui kogu Hiiumaa laidude linnuala (TLA 004) kohta on hinnatud 1 500 kuni 3 500 sõtkast (Kalamees, 2000), siis Soolepa lahes loendatud 500 isendit peaks näitama, et ala on liigile jätkuvalt oluline rändepeatuspaik. Suvisel ajal toituvad laide ümbritsevas meres sulgivad sõtkad, keda on loendatud 500 kuni 1 500 isendit. 2006. a sulgis Hanikatsist kagusse jääval merealal ca 1 800 isendit.

2.3.4.6. Imetajad

Kaitseala täpne imetajaliikide arv on teadmata. Suurimetajatest on laidudel kohatud põtra (*Alces alces*), metssiga (*Sus scrofa*), kes on siin juhukülalisteks. Saartele tulevad nad üle mere ujudes. Mõnel aastal jäävad suveks Saarnakile elama metskitsed (*Capreolus capreolus*).

Väikeimetajatest on tavalised rebane (*Vulpes vulpes*), halljänes (*Lepus europaeus*), kärp (*Mustela erminea*) ja kährrik (*Nyctereutes procyonoides*). Rebane ja kährrik on viimastel aastatel olnud suhteliselt arvukad, sest suurtel laidudel on üha tihedamateks muutnud kadastikes raske kõiki isendeid jahi käigus tabada. Kuna tegu on piiratud alaga, suudavad ka vähesed ellu jäänud rebased või kährrikud tekitada olulist kahju maas pesitsevatele lindudele. Seepärast tuleb jätkata rebase ja kährriku küttimist laidudel kohe peale jää

sulamist enne lindude pesitsusperioodi. Täpsem info puudub nugise kohta. Hiiumaal on liigi arvukus tõusnud, mistõttu võib eeldada, et ka laidudel tuleb hakata reguleerima liigi arvukust, et säästa pesitsevaid linde. Poolveelise eluviisiga imetajatest on kõige tavalisem mügri (*Arvicola terrastris*), kelle arvukus võib läbi aastate väga suures ulatuses kõikuda. Kui tavaliselt on mügri elupaigad seotud veekogude ja nende kaldavöötmetega, siis laidudel võib teda pidada rohkem kuivamaa loomaks.

Nagu Hiiumaal üldse, nii puudub ka kaitsealal mutt (*Talpa europea*). Teistest pisiimetajatest võib nimetada kaelushiirt (*Apodemus flavicollis*) ja uruhiiri (*Microtus sp.*). Talude ümbruses ja vanas salumetsas elutseb ka käsitiivalisi. Saarnakil ja Hanikatsil on kohatud kokku 4 liiki, kuid pargi-nahkhiir (*Eptesicus nilssoni*) oli vaatluse ajal tõenäoliselt läbirändel (Masing, 2001; Masing, Lutsar, Tammela, 2002). Teiste nahkhiireliikide jaoks on laiud suviseks elupaigaks. Eriti on uurijad rõhutanud käsitiivaliste jaoks olulise elu- ja toitumispaigana Hanikatsi salumetsa, aga ka hooneid ja randa.

Hiiumaa laidude MKA-l asuvad Eesti kõige olulisemad ja arvukamad viigerhülge puhkealad jäävabal perioodil. Kaitsealal elab ka hallhüljes.

Kaitsealal registreeritud kaitsealused imetajaliigid:

II kaitsekategooria:

Põhja-nahkhiir *Eptesicus nilssonii* on kõige arvukam liik Eestis ja ka Hiiumaal. 2001. ja 2002. a välitööde põhjal hinnati kaitsealal liigi arvukuseks 15-30 looma. Laiud on olulised liigile suvise elupaigana. Seetõttu on tähtis hoida vanu õõnsustega puid ja majades võimalikke sissepääsuavasid katuseungaste alla.

Veelendlane *Myotis daubentoni* on teada küll mitmelt laiult, kuid vaid üksikute isenditena, rannas või metsas toitumas.

Suurkõrv *Plecotus auritus* on registreeritud vaid ühel laiul metsas, arvukushinnanguga 10-20 isendit 2001. a.

Kõigi kolme käsitiivalise liigi puhul on M.Masing rõhutanud vanade salumetsade ja sealsete vanade puude tähtsust elupaigana. Kui vähegi võimalik, tuleb taastada Hanikatsi kelder nahkhiirte vajadusi arvestades.

Viigerhüljes *Phoca hispida* kasutab kaitseala merd ja madalikke puhkealana jäävabal perioodil. Kaitseala on liigile kõige olulisem puhkeala Eestis (Jüssi, Jüssi, Müür, 2004). Tavaliselt on arvukus kõrgeim alates septembrist (kuni 100 looma). Liigi seisundit mõjutavad lisaks looduslikele teguritele häirimine ja kalastamine võrkudega, kuhu hülged võivad kinni jääda ja hukkuda. Jätkuvalt on vajalikud liikumispiirangud viigri puhkealadel. Kindlasti tuleb tõhustada järelevalvet. Liigi seisundit jälgitakse riikliku seire raames. Hukkumise vältimiseks kalavõrkudes on oluline ohutute kalapüüniste kasutuselevõtt. Viigrite kaitse korraldamiseks Eestis on koostatud tegevuskava, millega saab tutvuda internetis:

<http://www.envir.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=233460/Viigerh%FCIge+tegevuskava.pdf>.

Hallhüljes *Halichoerus grypus* kasutab samuti kaitseala territooriumi puhkealana, kuid selle liigi jaoks pole Hiiumaa laidude MKA nii oluline ala kui viigriale. Ohud ja meetmed on hallhüljel samad, mis viigri puhul. Hallhüljeste kaitse korraldamiseks Eestis on koostatud tegevuskava, millega saab tutvuda internetis:

<http://www.envir.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=1884/HallhylgeKKK.doc>.

2.4. Kaitseala ehitiste väärtused, funktsioonid ja kaitsemeetmed

Kaitsealal asub palju erinevaid ehitisi, mis omavad erinevat rolli siinses pärandkultuurimaastikus. Eeskätt on need hooned mõeldud ja vajalikud laiu hooldajate ning teadlaste majutamiseks. Hoonete kasutamine turistide poolt ei tohi segada või takistada hoonete sihipärast kasutamist hooldajate, teadlaste või keskkonnaametnike poolt nende tööülesannete täitmiseks. Kaitsealal asuvate suuremate ehitiste funktsioonid, seisund ja kasutamine on täpsemalt toodud alljärgnevas tabelis 4.

Tabel 4. Kaitsealal olevate ehitiste väärtused ja funktsioonid.

Objekt	Funktsioon ja väärtus	Seisund	Kasutamine
1. Salinõmme			
<ul style="list-style-type: none"> • linnutorn 	seire, loodusõpe, turism	ootab akende vahetust	vaba kasutus, oluline Soonlepa lahe linnuseire läbiviimiseks
2. Salinõmme sadam			
<ul style="list-style-type: none"> • sadamakai • paadikuur 	paatide hoidmine inventari hoidmine, remonttööde tegemine	korras	kaitseala ja lepingulised töötajad
3. Pihlakare kalurionn	kultuuriloolise ja miljööväärtusega, turism, ööbimine	korras	lubadega
4. Saarnaki taluhooned	kultuuriloolise ja miljööväärtusega		
<ul style="list-style-type: none"> • elumaja (kordon-elamu) • saun • teadlaste maja (laut-külastemaja) • rehemaja • laut • tuuleveski • heinaküün • paargu • suitsusaun 	ekspositsioon, loodusõpe, ööbimine toidu valmistamine, puhkamine majutus, välitööbaas ekspositsioon, küttepuud töövahendite hoiupaik turism, õpe, muinsuskaitse all heinte ladustamine, ööbimine	vajab remonti katus vajab remonti korras vajab remonti vajab remonti korras korras, vaja teisaldada	lubadega lubadega lubadega lubadega vaba külastamine lubadega eravaldis eravaldis

Objekt	Funktsioon ja väärtus	Seisund	Kasutamine
5. Hanikatsi	kultuuriloolise ja miljööväärtusega		
• elumaja (kordon-elamu)	majutus, välitööbaas	korras	lubadega
• paargu	küttepuude panipaik	korras	vaba külastamine
• küün-laut (laut-küün)	panipaik	korras	lubadega
• heinaküün	heinte ladustamine, ööbimine	korras	lubadega
• tuuleveski	turism, õpe arhitektuurimälestis	vajab remonti	eravaldis

Arvestades ehitiste suurt arvu ja nende erinevaid funktsioone (kasutus-, kultuurilooline- ja miljööväärtus) laidudel, on vaja tagada nende korrasolek, sest need koos poollooduslike aladega moodustavad ühtse väikesaarte kultuuriloolise ruumi. Hanikatsi, aga eriti Saarnaki talukompleksi säilinud ehitised on väga suure miljöö- ja kultuuriväärtusega. Ehitiste igapäevase mahuka hooldustöö teostamiseks on vajalik see töö sisse tellida nt kolmeks suvekuuks (juuni-august). Jätkuvalt tuleks järgida vana väljakujunenud tava, et majad oleksid lukustamata. See näitab usaldust külastaja vastu ja teisalt annab võimaluse leida peavarju merehätta jäänud inimestel. Oluline on aastatel 2003–2005 taastatud **Saarnaki** tuuliku (muinsusobjekt, riigivara) immutamine, kaasomandis oleva Saarnaki lauda remont (lagunenud kivimüüri taastamine, pehkinud laetalade ja lae väljavahetamine, uue rookatuse tegemine jmt), Saarnaki sauna rookatuse harjamine. Oma järge ootavad Saarnaki talukompleksi sauna (riigivara) remont, rehemaja (riigi ja eraisiku kaasomandis) remont ja uue rookatuse tegemine ning Saarnaki elamu riigile kuuluva osa remont. Lisaks on oluline Saarnaki talukompleksi õuekaevule, mis on eraomandis, kuid kõigi laiukülastajate poolt kasutatav, uue vinna, rakete, koogu ja tugipuu paigaldamine, samuti talukompleksi väravate ning kivi- ja korendusaedade taastamine. Miljööväärtuslikke kivi- ja korendusaedu, mis vääriavad taastamist ning eksponeerimist, jääb Saarnaki talukompleksi lähedale ligi pool kilomeetrit. Saarnaki õuekaevule avaliku kasutuse vormistamiseks ning kaevu remontimise jaoks riigi raha saamiseks on vajalik kaevu omaniku ja riigiasutuse vahelise lepingu sõlmimine. Pisematest töödest on vajalik Saarnaki teadlastemaja 2005. a ehitatud kimmikatuse tõrvamine. Ilmselt tuleb teisaldada Saarnakile 2000. a algul riigi omandisse taotletud, aga nüüd tagastatavale maale 2006. a püstitatud küün. Kindlasti tuleb lõpule viia nn Saarnaki välibaasi maaüksuse, millel asuvad täielikult riigiomandis olevad ehitised, maa mõõdistamine ja riigi omandisse vormistamine. **Hanikatsil** on samuti peagi vaja remontida või välja vahetada sealse riigimaal oleva kaevu selindus (rakked) ning kaevukook ja –vinn. Oluline on eravaldises oleva Hanikatsi tuuliku (muinsusobjekt) tiibade ja saba taastamine ning riigiomandis olevate küün-lauda 2005. a väljavahetatud laudkatuse ja 2008. a taastatud paargu laudkatuse tõrvamine ning Hanikatsi elamu korstnale krae paigaldamine. Taastamist ootab ka Hanikatsi kelder (riigivara), mida tuleb teha nii, et see oleks sobilik nahkhiirtele varjumiseks või koguni talvitumiseks. **Salinõmmes** (Salinõmme poolsaarel) on kõige kiirem linnuvaatlustornile uute akende ettetõstmisega, sest pehkinud raamidest allapudenevad aknaklaasid võivad külastajaid vigastada.

2.5. Külastuse korraldus

Kaitsealal külastuse korraldamisel lähtutakse eelkõige kaitse-eesmärgiks olevate looduslike liikide kaitseks kehtestatud inimeste viibimiskeelu aegadest. Inimeste viibimise keeldu ei ole kaitseala Hiiumaa osas (Hiiu saarel) Salinõmme soolaku sihtkaitsevööndis ning laidudest Laidude sihtkaitsevööndi suurematel laidudel, mis on Saarnaki, Hanikatsi, Vareslaid ja Kõrgelaid (tulevikus kavandatakse laiul kevadist viibimiskeeldu kuni 1. juunini). Teistel kaitseala väikesaartel on ajalised viibimispiirangud.

Viimaste aastate külastajate arvu kohta kaitseala laidudel täpsem info puudub, kuid teada on, et 2009. a ööbis Hanikatsi ja Saarnaki laidudel suvekuudel (juuni, juuli, august) kokku vähemalt 395 inimest ning mõlema laiul majades ööbiti kokku 97 ööl. 2010. a ööbis Saarnaki välibaasis samal ajavahemikul 57 ööl kokku 219 inimest ning Hanikatsi välibaasis 61 ööl kokku 209 inimest.

Kehtiv kaitse-eeskiri (aastast 1998) näeb ette igasuguse kaitsealal viibimise kooskõlastamise nõude kaitseala valitsejaga (Keskkonnaametiga), seda ka väljaspool viibimiskeelu aegu. Kooskõlastama ei pea viibimist Salinõmme soolaku sihtkaitsevööndis ning mere jääsoleku ajal Laidude, Soonlepa lahe saarte ja Langekare sihtkaitsevööndis (tulevikus kavandatakse viibimise kooskõlastamise nõuet leevendada ning kuni 20-liikmelised külastajate rühmad kaitsealal viibimist enam kooskõlastama ei pea).

Kaitsealal tohib telkida ja lõket teha vaid selleks ettenähtud, kaitseala valitsejaga kooskõlastatud ning tähistatud kohtades. Sellised nn laagriplatsid on Laidude sihtkaitsevööndis Öakse laiul (2 tk, Ojaksel ja Pärglaiul, mõlemad eramaals, Saarnaki laiul Vähesaarnaki otsas (eravaldu), Kuusenukas (eravaldu) ja Kasemetsa all (eravaldu), Hanikatsi laiul Tiigi säärel (eravaldu), Vareslaiul (eravaldu) ning Kõrgelaiul (riigimaa). Kõige populaarsemad on Kuusenuka ja Vähe-Saarnaki laagriplatsid Saarnakil ning Kõrgelaiul laagriplats. Kõrgelaiule korraldab kajakimatku hüljeste vaatluseks seiklusfirma 360 Kraadi.

Suurematest ehitistest, sh külastajate tarbeks, annab ülevaate eelmine alapeatükk 2.4.

Saarnaki laiul asub aastail 2004-2005 rajatud tähistatud õpperada (1,7 km), mis kulgeb enamjaolt eramaal, aga ka veel reformimata või riigimaaal. Rajatahvlid ja viidad vajavad kohati uuendamist ja rada ise hooldamist (kevadadel puhastamist talvise raske lumega rajale vajunud kadakatest ning suvel paar korda prahist puhastamist). Edaspidi saab rajahooldus ning tahvlite ja postide vahetamine olema RMK ülesanne eeldusel, et maaomanikud raja ja rajatähiste olemasoluga oma maal nõus on. Laiul olevaid täielikult või osaliselt riigile kuuluvaid hooneid haldab RMK, kuid kasutab KA oma ülesannete täitmiseks ja need hooned ei ole kasutamiseks tavakülastajatele ehk turistidele. Saarnaki nelja olulisemasse randumiskohta (Vesiots, Sadamanina, Kuusenukk ja Vähe-Saarnaki ots) tuleb külastajate teavitamiseks lisaks kaitseala tähistele panna üles vastavad infotahvlid, millel kirjas, kuidas laiul käituda (külastaja meelespea). Infotahvlite sisu eest vastutab KA, infotahvlite ülespaneku eest RMK.

Hanikatsi laiule on kavas paigaldada tähised ja infotahvlid nn põlispuude ringile (1,8 km) ja viidad teistele radadele ning rajada salumetsa ringi õpperada (2 km). Mõlemad rajad asuvad eramaal ning nende rajamiseks tuleb eelnevalt sõlmida maaomanikuga vastav kokkulepe. Õpperadade eest vastutab RMK. Õpperadade rajatahvlite ja teabetahvlite sisu eest vastutab KA. Hanikatsi salumetsa õpperajal hakatakse tutvustama salumetsa kooslusi ja liike ning salumetsa kujunemist. Hanikatsi salumetsast sai juba enne 1958. a alguse Hiiumaa laidude kaitseala. Salumetsas on 600 a vanused põllukivikuhjad, metsaservas

tuhande aasta vanune muistne põllupeenar, legendaarne Rootsi kuninga haud. Põlispuude ringil tutvustatakse siinseid põlispuid – tamme ja pärna. Selgitatakse põlispuude kujunemist, nende tähtsust elupaigana, meremärgina, vaatluskohana, koskla pesakastipuudena. Hanikatsi laiu keskosas asuvad hooned kuuluvad riigile ning neid haldab RMK. Hooneid kasutavad nii KA kui ka RMK (50% ja 50%), mis tähendab, et teatud aegadel (kui hooneid ei kasuta KA) on hooneid võimalik kasutada ka turistidel broneeringu alusel ja teatud tasu eest. Riigipoolset külastuse korraldamist käsitletakse edaspidi põhjalikumalt praegu veel koostamise algetapis olevas RMK külastuskorralduskavas. Hanikatsi randumiskohtadest tuleb täiendav külastusinfo ülesse panna Lepasääre ja Sadama randumiskohtadesse.

Suur-Pihlakarel (riigimaa) asuvat kalurionni haldab ja kasutab RMK. Kuid sellel väikesaarel kehtib ajaline viibimispiirang, mistõttu külastada tohib Suur-Pihlakaret alles suve teisel poolel, pärast 15. juulit. Külastaja või maahooldaja tarbeks tuleb siia käimla rajada.

Salinõmme soolakule, mis on teadaolevalt Eesti suurimaid, rajataval õpperajal on plaanis tutvustada soolakute kujunemislugu, siinseid kooslusi ja liike ning ajaloolist soolakeetmist.

Külastuse korraldajana teeb RMK vajadusel või probleemi ilmnmisel külastajate, külastusmahu ja pinnasetaluvuse uuringuid.

3. Tegevuskava ja eelarve 2011–2019

Tegevuskava on esitatud tabeli kujul (tabel 5) ning selles on tegevused jaotatud **kolme prioriteetsusklassi** vastavalt tegevuse olulisusele alljärgneva jaotuse kohaselt:

- **esimene prioriteet** – hädavajalik tegevus, milleta kaitse-eesmärkide täitmine planeeritavas ajavahemikus on võimatu, see on väärtuste säilimisele ja toimiva ohuteguri kõrvaldamisele suunatud tegevus; kaitsekorralduse tulemuslikkuse hindamiseks vajalik tegevus;
- **teine prioriteet** – vajalik tegevus, mis on suunatud väärtuste taastamisele, eksponeerimisele ja potentsiaalsete ohutegurite kõrvaldamisele;
- **kolmas prioriteet** – soovituslik tegevus ehk tegevus, mis aitab kaudselt kaasa väärtuste säilimisele ja taastamisele ning ohutegurite kõrvaldamisele.

Teadusuuringuteks, seireks ja liigikaitsealisteks tegevusteks on järgneva 9 aasta jooksul vaja kokku üle 30 300 euro (ligi pool miljonit krooni). Hindamaks kaitsekorralduslike tegevuste tulemuslikkust poollooduslike koosluste taastamisel ja hooldamisel, tuleb kaitsekorraldusperioodi eelviimasel aastal viia läbi poollooduslike koosluste inventuur, 150 hektaril kaitseala Hiiumaa osas (Salinõmme soolaku sihtkaitsevööndis, hinnangulise maksumusega 15 €/ha) ning 155 hektaril meretagustel laidudel (5 laiul Öaksest Kõrgelaiuni, hinnangulise maksumusega 30 €/ha, arvestades suuri mereveokulusid ja mõnede laidude väiksust). Kaitseväärtuste uuringute ja inventuuride põhjendused on eespool alapeatükis 1.2. punktis 6. Kaitsekorraldusperioodi keskel, aastal 2015, tuleb vastavalt keskkonnaministri määrusele koostada vahehindang kaitsekorralduskava tulemuslikkuse kohta, et vajadusel korrigeerida edasisi kaitsekorralduslikke tegevusi. Kuigi 1994. a valmis Saarnaki juurtega Monika Pedajamägi (nüüd Mustimets) tehtud uurimustöö “Väinamere laiud ja inimene”, vajab ja väärrib laidude kultuuripärand täiendavat uurimist, eriti kalapüügi traditsioonide osas.

Liigikaitsealiste tegevuste põhjendused on eespool alapeatükis 2.3. alapunktides 3.2. ja 4.4. ning tegevuskohad skeemidel lisas 9. Niidukoosluste väärtust vähendada kippuvast mets- harakputkest on juttu alapeatükis 2.2., niidetavate alade juures, ja väikekiskjate arvukuse piiramisest alapeatükis 2.3. alapunktides 4.5. ja 4.6., seoses lindude kaitsega laidudel.

Koosluste hooldamisest ja taastamisest ning vastavatest vajadustest on kirjutatud alapeatükis 2.2.

Kultuuriväärtusega ja hooldajatele mõeldud ehitistest on juttu alapeatükkides 2.2. ja 2.4. Lisaks nendele ehitistele on vaja loodushariduslike rajatiste, sh **puhkerajatiste**, õpperadade ja infomaterjalide jaoks kokku ligi 68 000 eurot (miljon krooni). Nagu eespool juba öeldud, pole ka need nn puhkerajatised, mõeldud ainult puhkajatele, vaid eeskätt ikka laidude hooldajatele majutuseks (laagriplatsidel katusealused, lõkkeasemed, pingid-lauad, käimlad) ja kariloomade jälgimiseks (vaateplatvorm Salinõmme soolakul). Saarnaki laiul vajab väljavahetamist Kuusenuka laagriplatsi (eravaldu) käimla ning korrastamist ja uuendamist Kasemetsa laagriplatsi (eravaldu) inventar. Hanikatsil tuleb niidetaval

eramaal taastada 2 salvkaevu eksponeerimiseks ja ohutuse tagamiseks ning püstitada katusealune Tiigisääre laagriplatsile (eravaldus). Ka Vareslaiu laagriplatsile (eravaldus) võiks püstitada katusealuse ja taastada lähedaloleva kaevu. Öaksel vajab väljavahetamist sealsel laagriplatsil asuv käimla. Suur-Pihlakarele (riigimaa) tuleb samuti käimla rajada, seda maahooldaja või muu külastaja tarbeks. Rajatiste rajamise korraldamise eest vastutab maaomanik(riigimaa RMK).Tutvustamiseks Hanikatsi laiu loodust ja kultuuri, on vaja **ekspositsiooni** Hanikatsi välibaasi. Tutvustamiseks Saarnaki laiu loodust ja kultuuri, on sama vaja Saarnaki välibaasi. Ekspositsioonide, teabetahvlite sisu uuendamise ja trükiste valmistamise korraldamise eest vastutab KA. Kaitseala **kaitse-eeskiri** on uuendamisel, see vajab kehtiva looduskaitseadusega kooskõlla viimist. Kaitsekorraldusperioodi lõpus tuleb tellida uue **kaitsekorralduskava** koostamine järgmiseks perioodiks. Pärast uue kaitse-eeskirja kehtestamist peab uuendama infot kolmel olemasoleval suurel **teabetahvilil** – Salinõmme sadamas, Salinõmme kontori juures ja Kõrglaiul. Samuti tuleb korraldada uue **voldiku**, mis tutvustaks nii uut kaitsekorda kui ka vaatamisväärsusi, mida kaitstakse, koostamine ja trükkimine. Nii kaitsekorra muutmise kui ka külastajahuvi suurenemise tõttu on oht, et teadmatuses võidakse rikkuda kaitsekorda. Et vähendada sellist inimesepoolset häirimist kaitstavatele lindudele ja hüljestele, tuleb paigaldada olulisematesse randumiskohtadesse lisaks olemasolevatele kaitseala tähistele **täiendavad infotahvid** (10 tk) piirangute ja nende põhjuste kohta. Arvestades Väinamere mereteede uuendamise projekti võimalikku mõju ja välismaalastest meresõitjate arvu jätkuvat suurenemist, peaks need sildid olema rahvusvaheliselt üheselt mõistetavad (sümbolid!) ning ilmselt kakskeelsed. Kaitseala piiride tähistamiseks on paigaldatud 42 **tähist** (lisaks oli veel 2 tähist, mis aga jää poolt hävitati ja mille uuendamisest on loobunud), mis vajavad hooldust ja aeg-ajalt uuendamist (kas tahvel, post või mõlemad).

Tabel 5. Tegevustabel aastateks 2011 – 2019.

Jrk	Ptk	Tegevuse nimetus	Tegevuse tüüp	Korraldaja	Priori- teet	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Maksumus kokku
						x 100 eurot									
Inventuurid, seired, uuringud															
1	3.	poollooduslike koosluste inventuur	Inventuur	KA	II								69		69
2	2.3.4.6.	nahkhiirte ja nende elupaikade inventuur	Inventuur	KA	II				16						16
3	2.3.4.1.	valitud kaitstavate liikide inventuur selgrootute osas	Inventuur	KA	III			20							20
4	1.2.6.	maastikuprofiilide kordusvaatlused Saarnakil, Hanikatsil ja Köverlaiul	Uuring	Huvilised	III									26	26
5	1.2.6., 2.3.4.3.	Siirde- ja rannikumere kalaliikide seire Saarnaki läänerrannikul	Riiklik seire	Huvilised	I	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
6	1.2.6., 2.3.4.6.	Hüljeste seire	Riiklik seire	KA	I	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
7	1.2.6., 2.3.4.5.	Meresaarte haudelinnustiku seire kontrollsaartel ja suurematel laidudel	Riiklik seire	KA	I	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
8	1.2.6., 2.3.4.5.	Hanede, luikede ja sookurgede rändekogumite seire Salinõmme soolakul ja Soonlepa lahes	Riiklik seire	KA	I	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
9	1.2.6.	Rannikumaastike seire Salinõmme maastikuprofiil, Salinõmme soolakul	Riiklik seire	KA	I									x	0
10	1.2.6., 2.3.3.2.	Haruldaste taimeliikide seire	Riiklik seire	KA	I				x						0
11	1.2.6., 2.3.4.5.	I kategooria linnuliigi seire	Riiklik seire	KA	I				x				x		0

Jrk	Ptk	Tegevuse nimetus	Tegevuse tüüp	Korraldaja	Priori- teet	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Maksumus kokku
12	1.2.6.	Rannaniitude taimekoosluste seire	Riiklik seire	KA	I					x					0
13	1.2.6., 2.2., 2.3.3.2.	Hanikatsi taastatav puisniit	Tulemusseire	KA	I		6					7			13
14	2.3.3.2.	valitud kaitsealuste taimeliikide kordusinventuur	Tulemusseire	KA	I				20						20
15	2.3.3.1.	kaitsealuste sammalde kordusinventuur teadaolevates elupaikades	Tulemusseire	KA	I					13					13
16	3.	vahehindang kaitsekorralduskava tulemuslikkuse kohta	Tulemusseire	KA	I					x					0
17	2.3.1.	kaitsealuste seente kordusinventuur teadaolevates elupaikades	Tulemusseire	KA	I								20		20
18	1.2.6., 2.3.4.5.	Soonlepa lähel rändel peatuvad linnud	Tulemusseire	KA	II				x	x					0
19	1.2.6., 2.3.4.5.	Hanikatsi salumetsa haudelinnustik	Tulemusseire	KA	III	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
20	3.	kultuuripärandi (sh kalapüügitraditsioonide) kohta andmete kogumine	Andmete kogumine	Huvilised	III		16								16
21	1.2.6., 2.3.4.5.	Salinõmme soolaku haudelinnustiku kordusinventuur	Tulemusseire	KA	III								10		10

Jrk	Ptk	Tegevuse nimetus	Tegevuse tüüp	Korraldaja	Priori- teet	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Maksumus kokku
Hooldus, taastamine ja ohjamine															
22	2.3.4.5., 2.3.4.6.	väikekiskjate arvukuse piiramine valitud laidudel	Probleemliigi tõrje	KA	I	1	1	1	1	1	1	1	1	1	9
23	2.2.	mets-harakputke tõrje niidetavatel aladel Saarnakil 0,6 ha ja Hanikatsil 1,3 ha	Probleemliigi tõrje	KA	II	11	11	11	11	11	11	11	11	11	99
24	2.3.4.4.	kõre taastasustamine ^a	Liigi ümberasustamine	KA	II			1	1	1	1	1	1	1	7
25	2.3.4.4.	roostiku tõrjumine 3 ha kõre elupaigas ^a	Liigi elupaiga taastamistöö	KA	II		5	5							10
26	2.3.4.4.	kadastiku hõrendamine 2 ha kõre elupaigas ^a	Liigi elupaiga taastamistöö	KA	II		6	6	6						18
27	2.3.3.2.	Saarnaki keskosas kadakate ja mändide harvendamine 0,68 ha kõrvaliste kasvukohas	Liigi elupaiga taastamistöö	KA	II					4					4
28	2.3.3.2.	Saarnaki lõunaosas kadakate ja mändide harvendamine 2,11 ha kõrvaliste kasvukohas	Liigi elupaiga taastamistöö	KA	II	3	3								6
29	2.3.4.4.	kudeveekogu ja selle ümbruse niitmine 0,3 ha kõre elupaigas	Liigi elupaiga hooldustöö	KA	II	1	1	1							3
30	2.3.3.2.	Hanikatsi Veskitiigi idaservas pilliroo ja heina niitmine ning väikeste kadakate raie 0,43 ha soohilaka kasvukohas	Liigi elupaiga hooldustöö	KA	II	3					3				6
31	2.2.	Saarnaki laiu keskosa niitudel kadakate väljaraie (21,12 ha)	Koosluse taastamistöö	KA	II		38								38

Jrk	Ptk	Tegevuse nimetus	Tegevuse tüüp	Korraldaja	Priori- teet	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Maksumus kokku
32	2.2.	Saarnaki laiu põhjaosas männi väljaraie kadastikust (9,33 + 3,17 ha)	Koosluse taastamistöö	KA	II	27									27
33	2.2.	Saarnaki laiu põhjaosas männi väljaraie ja kadakate harvendamine (1,93 + 2,83 ha)	Koosluse taastamistöö	KA	II		24					19			43
34	2.2.	Saarnaki laiu keskosa niitmine (21,12 ha)	Koosluse hooldustöö	KA	I	40		40	40	40	40	40	40	40	320
35	2.2.	Saarnaki laiu põhjaosa (25,74+32,67+1,14 ha) karjatamine	Koosluse hooldustöö	KA	I	99	107	120	120	120	99	120	120	120	1025
36	2.2.	Saarnaki laiu lõunaosas (15,72 ha) mändide väljaraie, puistu kujundamine, liikumisradade tegemine, vaadete avamine, kiviaedade puhastamine võsast	Maastiku taastamistöö	KA	II								135		135
37	2.2.	Hanikatsi laiu idaosas mändide väljaraie, kadastiku hõrendamine, puistute kujundamine (6,64 + 2,89 ha)	Koosluse taastamistöö	KA	II	39				35					74
38	2.2.	Hanikatsi laiu lõunaosas mändide väljaraie, kadastiku hõrendamine, liikumisradade ja lagendike tegemine (11,54 + 11,0 ha)	Koosluse taastamistöö	KA	II	22	22	22		47					113
39	2.2.	Hanikatsi laiu keskosa niitmine (aru- ja puisniit; 8,87 + 2,36 + 0,79 ha)	Koosluse hooldustöö	KA	I	17	17	17	17	17	17	17	17	17	153
40	2.2.	Hanikatsi laiu lõunaosa karjatamine (42...49 ha)	Koosluse hooldustöö	KA	I	70	70	70	74	74	89	89	89	89	714

Jrk	Ptk	Tegevuse nimetus	Tegevuse tüüp	Korraldaja	Priori- teet	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Maksumus kokku
41	2.2.	Vareslaiu niidukoosluste niitmine (0,62 + 0,10 + 0,22 ha)	Koosluse hooldustöö	KA	II	2	2	2	2	2	2	2	2	2	18
42	2.2.	Kõrgelaiul mändide väljaraie, kadastiku harvendamine, uue liikumisraja tegemine (1,06 ha)	Koosluse taastamistöö	RMK	III		6								6
43	2.2.	Kõrgelaiu puisniidu (0,46 ha) niitmine	Koosluse hooldustöö	KA	II	1	1	1	1	1	1	1	1	1	9
44	2.2.	Kõrgelaiu karjatamine (12,29 ha, tõsta koormust 40 lambani)	Koosluse hooldustöö	KA	II			22	22	22	22	22	22	22	154
45	2.2.	Kõrgelaiu laagriplatsi ümbruses vaadete avamine (1,5 ha), radade laiendamine (165 m) ja sisseraiumine (30 + 80 m)	Maastiku taastamistöö	RMK	II	14									14
46	2.2.	Õakse laiul mändide väljaraie ja kadastiku kujundamine (2,19 ha)	Koosluse taastamistöö	KA	II	5	6	5							16
47	2.2.	Õakse laiul karjatamine (2,99 ha)	Koosluse hooldustöö	KA	II	5	5	5	6	6	6	6	6	6	51
48	2.2.	Suur-Pihlakarel vaadete avamine (0,06 ha)	Maastiku taastamistöö	RMK	III	x									0
49	2.2.	Suur-Pihlakare niitmine (0,09 ha)	Koosluse hooldustöö	RMK	II		x	x	x	x	x	x	x	x	0
50	2.2.	Salinõmme soolakul pilliroo tõrje (14,83 ha)	Koosluse taastamistöö	KA	II	42									42
51	2.2.	Salinõmme soolakul mändide ja võsa tõrje (0,99 + 0,45 + 1,85 + 1,00 + 0,19 + 0,05 + 0,07 + 0,81 + 0,39 + 0,43 + 0,26 + 0,92 + 0,84 = 8,25 ha)	Koosluse taastamistöö	KA	II	12	12					12			36
52	2.2.	Salinõmme soolakul pilliroo tõrje (21,44 ha)	Koosluse taastamistöö	KA	III	48									48

Jrk	Ptk	Tegevuse nimetus	Tegevuse tüüp	Korraldaja	Priori- teet	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Maksumus kokku
53	2.2.	Salinõmme soolaku karjatamine (97,41 + 13,75 ha)	Koosluse hooldustöö	KA	I	189	189	189	189	189	189	189	189	189	1701
54	2.2.	Salinõmme soolaku niitmine või karjatamine (14,83 ha)	Koosluse hooldustöö	KA	II		28	28	28	28	28	28	28	28	224
55	2.2.	Salinõmme soolaku niitmine või karjatamine (21,44 ha)	Koosluse hooldustöö	KA	III		40	40	40	40	40	40	40	40	320
Taristu, tehnika ja loomad															
56	2.4.	Saarnaki tuuliku (muinsusobjekt) immutamise	Kultuuriväärtuste hooldus	RMK	II		3								3
57	2.4.	Saarnaki talukompleksi lauda remont ja uue rookatuse tegemine	Kultuuriväärtuste hooldus	RMK	II		153								153
58	2.4.	Saarnaki talukompleksi sauna katuse harjamine	Kultuuriväärtuste hooldus	RMK	II		5								5
59	2.4.	Saarnaki õuekaevu (eramaal) vinna, rakete, koogu jmt remont	Kultuuriväärtuste hooldus	Huvilised	III	6									6
60	2.4.	Saarnaki talukompleksi piirdeaedade, väravate taastamine	Kultuuriväärtuste hooldus	RMK	III		6								6
61	2.4.	Saarnaki talukompleksi sauna remont	Kultuuriväärtuste hooldus	RMK	III					128					128
62	2.4.	Saarnaki talukompleksi rehemaja remont ja uue rookatuse tegemine	Kultuuriväärtuste hooldus	RMK	III						447				447
63	2.4.	Saarnaki miljööväärtuslike kivi- ja korendusaedade taastamine (468 + 80 m)	Kultuuriväärtuste hooldus	Huvilised	III							6			6
64	2.4.	Saarnaki talukompleksi elumaja remont	Kultuuriväärtuste hooldus	RMK	III									48	48

Jrk	Ptk	Tegevuse nimetus	Tegevuse tüüp	Korraldaja	Priori- teet	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Maksumus kokku
65	2.4.	Hanikatsi tuuliku (muinsusobjekt) renoveerimine (tiivad, saba) ja eksponeerimiseks ettevalmistamine	Kultuuriväärtuste hooldus	Huvilised	II		20								20
66	2.4.	Hanikatsi küün-lauda katuse tõrvamine	Kultuuriväärtuste hooldus	RMK	II		3					4			7
67	2.4.	Hanikatsi paargu katuse tõrvamine	Kultuuriväärtuste hooldus	RMK	II		2								2
68	2.4.	Hanikatsi välibaasi kaevuselinduse ja kaevukoogu remont	Kultuuriväärtuste hooldus	RMK	III		3								3
69	2.3.4.6., 2.4.	Hanikatsi keldri taastamine (nahkhiired)	Kultuuriväärtuste taastamine/konserveerimine	RMK	II					112					112
70	3.	Hanikatsi niidetaval eramaal 2 salvkaevu taastamine eksponeerimiseks	Kultuuriväärtuste taastamine/konserveerimine	Huvilised	III				38						38
71	2.2.	Saarnaki laiul Kuusenuka laagriplatsile endisele vundamendile väikeehitise (kalurionni) ehitamine lambavedajate jaoks	Radade, külastuskeskuste ja puhkekohtade rajamine	Huvilised	III	51									51
72	2.2.	Saarnaki laiul Vähe-Saarnaki laagriplatsile endisele vundamendile väikeehitise (kalurionni) ehitamine kadastike taastajate jaoks	Radade, külastuskeskuste ja puhkekohtade rajamine	Huvilised	III	51									51
73	2.5.	Hanikatsi lai u põlispuude ringi (1,8 km) õpperajaks tegemine	Radade, külastuskeskuste ja puhkekohtade rajamine	RMK	II		90								90
74	2.5.	Hanikatsi laiu salumetsa ringi õpperaja tegemine (2,0 km)	Radade, külastuskeskuste ja puhkekohtade rajamine	RMK	II		95								95

Jrk	Ptk	Tegevuse nimetus	Tegevuse tüüp	Korraldaja	Priori- teet	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Maksumus kokku
75	3.	Hanikatsi laiul Tiigisääre laagriplatsile katusealuse, käimla ja lõkkeplatsi rajamine	Radade, külustuskeskuste ja puhkekohtade rajamine	Huvilised	III	32									32
76	3.	Vareslaiu laagriplatsile katusealuse rajamine ja kaevu taastamine	Radade, külustuskeskuste ja puhkekohtade rajamine	Huvilised	III		3	3							6
77	3.	Õakse laiul endisele vundamendile väikeehitise (kalurionni) ehitamine kadastike taastajate ja lambaomanike jaoks	Radade, külustuskeskuste ja puhkekohtade rajamine	Huvilised	III	51									51
78	2.5., 3.	Suur-Pihlakarele käimla ehitamine	Radade, külustuskeskuste ja puhkekohtade rajamine	RMK	III		6								6
79	2.5.	Salinõmme soolaku õpperaja rajamine (4 km)	Radade, külustuskeskuste ja puhkekohtade rajamine	RMK	III							26			26
80	2.4.	Saarnaki teadlastemaja katuse tõrvamine	Radade, külustuskeskuste ja puhkekohtade hooldamine	RMK	II		6								6
81	3.	Saarnaki laiul õpperaja (1,7 km) hooldus	Radade, külustuskeskuste ja puhkekohtade hooldamine	RMK	II		10	2	2	2	2	2	2	2	24
82	3.	Saarnaki laiul Kuusenuka laagriplatsile vana käimla asemele uue ehitamine	Radade, külustuskeskuste ja puhkekohtade hooldamine	Huvilised	III		5								5
83	3.	Saarnaki laiul Kasemetsa laagriplatsi korrastamine, inventari uuendamine	Radade, külustuskeskuste ja puhkekohtade hooldamine	Huvilised	III			5							5
84	2.4.	Hanikatsi elamu korstnale krae tegemine	Radade, külustuskeskuste ja puhkekohtade hooldamine	RMK	III		2								2

Jrk	Ptk	Tegevuse nimetus	Tegevuse tüüp	Korraldaja	Priori- teet	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Maksumus kokku
85	2.2.	Kõrgelaiu liikumisradade laiendamine ja pikendamine (165 + 30 + 80 m)	Radade, külustuskeskuste ja puhkekohtade hooldamine	RMK	III		1								1
86	3.	Õakse laiu laagripitsile vana käimla asemele uue ehitamine	Radade, külustuskeskuste ja puhkekohtade hooldamine	Huvilised	III	4									4
87	2.4.	Salinõmme linnuvaatlustorni remont (uued aknad ette tõsta)	Radade, külustuskeskuste ja puhkekohtade hooldamine	RMK	II		3								3
88	2.5., 3.	Infotahvlite paigaldamine maabumispaiakadesse (10 tk)	Infotahvlite rajamine	RMK	II		32								32
89	3.	olemasoleva 3 teabetahvli (Salinõmme sadam, Kõrgelaid, Salinõmme kontor) uuendamine (uue kaitse-eeskirja kinnitamise järgselt)	Infotahvlite hooldamine	RMK	II		13								13
90	2.2.	Saarnaki laiu põhjaosas karjatara remont ja ehitamine (669 + 80 + 77 + 192 + 412 + 55 + 139 + 131 + 33 = 1788 m)	Muu taristu rajamine	KA	II		18					18			36
91	2.2.	Saarnaki laiu põhjaosas lammastele varjualuse ehitamine	Muu taristu rajamine	Huvilised	II		16								16
92	2.2.	Kõrgelaiu puisniidu ümber tara ehitamine (281 m)	Muu taristu rajamine	KA	III		3					3			6
93	2.2.	Salinõmme soolakul karjatara remont ja ehitamine (4244 m)	Muu taristu rajamine	KA	II	42					42				84
94	2.2.	Salinõmme soolakule ligipääsuteede ja söödaplatside ehitamine (Mäelao ja Rohula mü)	Muu taristu rajamine	Huvilised	II	471									471

Jrk	Ptk	Tegevuse nimetus	Tegevuse tüüp	Korraldaja	Priori- teet	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Maksumus kokku
95	2.2.	Loomade varjualuste ehitamine (Mäelao mü, 2 tk, 2mx50m)	Muu taristu rajamine	Huvilised	II	127									127
96	2.2.	Salinõmme soolakule vaateplatvormi rajamine (kariloomade jälgimiseks, lindude loendamiseks, ulukite arvukuse piiramiseks, Rohula mü)	Muu taristu rajamine	Huvilised	II			38							38
97	2.4.	Saarnaki küüni teisaldamine (riigivara eramaal)	Muu taristu likvideerimine	RMK	III	9									9
98	2.2.	Hanikatsi laiul karjatara remont (54+330+264+532+86=1266 m)	Muu taristu hooldamine	KA	II		13					13			26
99	2.2.	Õksel karjatara (52 m) remont	Muu taristu hooldamine	KA	II		x					x			0
100	3.	tähiste hooldus ja uuendamine	Kaitsealuste objektide tähistamine	RMK	II		6	2	2	2	2	2	2	2	20
101	2.2.	väiketraktori (25-30 hj) laidude niitmiseks	Tehnika/Loomade soetamine	KA	I	192									192
102	2.2.	vaaluti 1,5 m	Tehnika/Loomade soetamine	KA	I	41									41
103	2.2.	minipress	Tehnika/Loomade soetamine	KA	I	23									23
104	2.2.	šoti mägiveiste ostmine Salinõmme soolaku karjatamiseks (17 looma)	Tehnika/Loomade soetamine	Huvilised	I	345									345
105	2.2.	hooldamis- ja taastamistehnika (motoplokid, võsa- ja mootorsaed jmt)	Tehnika/Loomade soetamine	Huvilised	II		20	15							35
Kavad, eeskirjad															
106	3.	kaitse-eeskirja uuendamine	Kaitsekorra muutmine	KA	I	x									0

Jrk	Ptk	Tegevuse nimetus	Tegevuse tüüp	Korraldaja	Priori- teet	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Maksumus kokku
107	3.	kaitsekorralduskava uuendamine	Tegevuskava	KA	I									35	35
Kaitseala tutvustamine ja keskkonnaharidus															
108	3.	kaitseala vaatamisväärsused ja kaitsekord (voldik turistidele)	Trükiste väljaandmine ja infotahvlite koostamine	KA	III		29								29
109	2.5., 3.	Infotahvlite teksti koostamine maabumispaiakadesse (10 tk)	Trükiste väljaandmine ja infotahvlite koostamine	KA	II		x								0
110	3.	olemasoleva 3 teabetahvli (Salinõmme sadam, Kõrgelaid, Salinõmme kontor) teksti uuendamine (uue kaitse-eeskirja kinnitamise järgselt)	Trükiste väljaandmine ja infotahvlite koostamine	KA	II		x								0
111	3.	Ekspositsioonid (2 tk) Hanikatsi ja Saarnaki lai loodusest ja kultuurist	Ekspositsioonide rajamine, hooldamine ja uuendamine	KA	III	65									65
MUU															
112	2.2.	niitmistehnika ja lammaste merevedu laidudele	Muu	KA	I	43	43	43	43	43	43	43	43	43	387
113	2.2.	hooldajate ja talguliste merevedu laidudele	Muu	KA	II	16	16	16	16	16	16	16	16	16	144
114	2.4.	Saarnaki välibaasi maa mõõdistamine	Muu	RMK	III	3									3
						2223	1241	730	695	954	1101	738	864	739	9285

^a – kattub kõre (*Bufo calamita*) tegevuskavaga aastateks 2010–2015

x – riiklik seire või Keskkonnaameti omavahenditest tehtav töö või alla 100 euro maksev töö

Perioodil 2011–2019 oleks kaitsekorralduslikeks tegevusteks Hiiumaa laidude maastikukaitsealal vaja ligi miljonit eurot (15 miljonit krooni).

4. Kaitsekorralduse tulemuslikkuse hindamine

Saamaks ülevaadet kaitsekorralduskava elluviimisele kulunud ressursside ja tegevuste otstarbekuse üle, on vaja hinnata kaitsekorralduskava tulemuslikkust. Tulemuslikkuse hindamine võib osutada ka vajadusele kaitsekorralduslike meetmete korrigeerimiseks. Lihtsustamaks kaitsekorralduskava tulemuslikkuse analüüsi, on olulisemate väärtuste hindamiseks määratletud indikaatorid. Indikaatorid kaitsekorralduskava elluviimise ja eesmärkide saavutamise hindamiseks on toodud alljärgnevas tabelis 7.

Tabel 7. Indikaatorid tulemuslikkuse hindamiseks.

Väärtus	Indikaator	Indikaatori allikas	Märkused
Soolakulised muda- ja liivarannad (1310)	säilinud elupaigatüübi pindala	inventuur, ortofotod	2009. a 20 ha
Rannaniidud (*1630)	hooldatud elupaigatüübi pindala	PLK-toetused ja konrollandmed	2009. a 160 ha
Kadastikud (5130)	harvendatud kadastiku pindala	loodushoiutoetuste andmed, PLK-toetused ja konrollandmed	2009. a 100 ha
Kuivad niidud lubjarikkal mullal (sürjaniidud) (*6210)	hooldatud elupaigatüübi pindala	PLK-toetused ja konrollandmed	2009. a 30 ha
Lood (*6280)			2009. a 2,5 ha
Sinihelmikakooslused (6410)			2009. a 10 ha
Puisniidud (*6530)			2009. a 3 ha
Vanad loodusmetsad (*9010)			säilinud elupaigatüübi pindala
Vanad laialehised metsad (*9020)	2009. a 20 ha		
Puiskarjamaad (9070)	taastatud ja hooldatud elupaigatüübi pindala	loodushoiutoetuste andmed, PLK-toetused ja konrollandmed	2009. a 8 ha
Kollane kivipuravik	liigid on teadaolevatel kasvukohtadel	valitud kaitsealuste seente kordusinventuur teadaolevates elupaikades	2008. a 1 kohas
Lepa-kärbeseen			2008. a 1 kohas
Värviline lehtervahelik			2008. a 4 laiul
Cordea porella	liigid on teadaolevatel kasvukohtadel olemas	Valitud kaitsealuste seente kordusinventuur teadaolevates elupaikades	1988. a 1 kohas
Sale katiksammal			1988. a 1 kohas
Longus rippsammal			2001. a 1 laiul 2 kohas

Väärtus	Indikaator	Indikaatori allikas	Märkused
Soohiilakas	liigi olemasolu korral arvukuse säilimine või tõus	liigi otsingud ja kordusinventuur	vaja enne kindlaks teha liigi säilimine kunagises kasvukohas
Randtarn, hall-soolmalts, rand-soodahein	arvukuse püsimine või suurenemine (trend pole langev)	riiklik seisundiseire	
Rand-kirburohi	liik on alal olemas		2006. a oli olemas
Kärbesõis	elupaigad säilinud ja arvukus sama või tõusnud	kordusinventuur	
Täpiline sõrmkäpp			
Kõre	populatsioon taastatud	seire taastasustamise ajal ja järel	taastasustamine sõltub asustamismaterjali olemasolust
Merikotkas	liigi arvukus 1 paar või tõusnud	riiklik seire	2010. a 1 paar
Naaskelnokk	liigi arvukus 3-5 paari või tõusnud (trend pole langev)	riiklik meresaarte haudelinnustiku seire	keskeltläbi 5 paari, maksimaalselt 12-15 paari viimase kümne aasta jooksul
Kivirullija	liigi arvukus 1 paar või tõusnud (trend pole langev)	riiklik meresaarte haudelinnustiku seire	korruga pesitsenud kuni 2 paari
(Jõgitiir ja) randtiir	liigi arvukus sama või tõusnud (trend pole langev)	riiklik meresaarte haudelinnustiku seire	2009. a 172 paari jõgitiire ja 154 paari randtiire, kuid need on väga kõrged näitajad võrreldes eelnevate aastatega
Sõtkas	liigi arvukus sama (500 is) või tõusnud (trend pole langev)	Soonlepa lahe linnuloendused rändeperioodil	2009. a sügisel max 658 isendit
Laululuik	liigi arvukus sama (150 is) või tõusnud (trend pole langev)	Soonlepa lahe linnuloendused rändeperioodil	2009. a sügisel max 16 isendit
Väikeluik	liigi arvukus sama (150 is) või tõusnud (trend pole langev)	Soonlepa lahe linnuloendused rändeperioodil	2008. a kevadel max 188 is, 2009. a sügisel ei kohatud (kevadel ei loendatud)
Tuttvart	liigi arvukus sama (1000 is) või tõusnud (trend pole langev)	Soonlepa lahe linnuloendused rändeperioodil	2008. a kevadel max 2910 is, 2009. a sügisel max 30 is
Väiketiir	liigi arvukus 1 paar või tõusnud (trend pole langev)	riiklik meresaarte haudelinnustiku seire	2010. a 1 paar

Väärtus	Indikaator	Indikaatori allikas	Märkused
Viigerhüljes	liigi arvukus lesilates tõusnud (trend pole langev)	riiklik seire	keskmiselt 100 isendit

Lisad:

1. Hiiumaa laidude maastikukaitseala kaitsekorralduskava aastateks 2003-2012 analüüs aastate 2003-2009 kohta.
2. Kehtiv kaitse-eeskiri.
3. Poollooduslike koosluste taastamise ja hooldamise toetuse määrad (Eesti kroonides).
4. Näitlik majandamiskava pool-loodulikku päritolu ala taastamiseks ja hooldamiseks (Saarnaki laiu kadastik).
5. Ilmunud ja kasutatud kirjandust.
6. Kaardid. Kaitsealal esinevad elupaigatüübid.
7. Kaardid. Kaitseala taristu.
8. Kaardid. Poollooduslike alade hooldamine.
9. Kaardid. Koosluste taastamine.
10. Kaardid. Kaitseala piiritähised.